

JAN UTENHOVE

Een eersteling van de Vlaamse Reformatie

Waraan toegevoegd enkel Vlaamse martelaren

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2005

KORTE BIOGRAFIE

Zuidnederlands dichter en prozaschrijver Jan Utenhove (Gent?-Londen 1565) werd geboren uit een oud Gents patriciërsgezicht. Hij was de zoon van ridder Nicolaas Utenhove (gest. 1527), een vriend van Erasmus en van Elisabeth de Grutere. Hij kreeg een verzorgde opvoeding en bezat o.m. een grondige kennis van het Latijn en het Grieks. Zijn vertrek uit Gent in 1544 moet in verband worden gebracht met de veroordeling van een door Utenhove in 1532 vervaardigd 'spel van zinne', dat in 1543 was vertoond en waarvan de tekst in een druk van 1570 bewaard is gebleven. Hij leidde verder een zwervend bestaan, in dienst van de nieuwe religieuze denkbeelden waarvan hij een overtuigd voorstander was. In 1549 bezocht hij de Zwitserse kerkhervormer Bullinger, wiens opvattingen over het avondmaal hij verdedigde in zijn *Rationes quaedam...* (1560). Hij verbleef o.m. in Straatsburg (1545-1548), Londen (1549-1553), Emden (1553-1556) en in Polen, samen met zijn vriend, de Poolse baron Johannes a Lasco. Huwde er in de lente van 1558 met Anna van Horne en woonde vanaf 1559 opnieuw te Londen.

Tijdens zijn twee verblijven te Londen speelde Utenhove een vooraanstaande rol in de Nederlandse vluchtelingengemeente. Een verslag hiervan is te vinden in de *Simplex et fidelis narratio*. Hij vertaalde voor haar vier Latijnse geschriften van a Lasco (één in het Frans en drie in het Nederlands), o.a. *De catechismus, oft Kinderleere* (1551) en bezorgde ook een psalmberijming, waaraan hij vijftien jaar heeft gewerkt en die in 1566 verscheen, nadat vanaf 1551 reeds kleinere en grotere verzamelingen psalmen waren gedrukt. De *Psalmen Davidis* (1566) werden voor de druk gereed gemaakt door de predikant Godfried van Wingen, die ook Utenhovens medewerker was geweest toen deze tijdens zijn verblijf in Emden de eerste zelfstandige Nederlandse vertaling bewerkte van het nt, rechtstreeks uit het Grieks: *Het Nieuwe Testament... Na der Griekscher waerheyt in Nederlandsche sprake grondlick end trauwlick overghezett* (1556).

Zijn streven naar een zo letterlijk mogelijke weergave en een uitgesproken beredeneerd-renaissancistische weinig volkse taalbehandeling stonden echter een ruimere verspreiding van deze vertaling in de weg. Hetzelfde lot viel ook zijn psalmberijming te beurt die, zowel in de Nederlanden als in Engeland, weldra door die van Datheen werd verdrongen.

Uitgave:

F. Pijper (ed.), 'Simplex et fidelis narratio', in *Bibliotheca Reformatoria Neerlandica*, 9 (1912), waarin ook *Rationes quaedam*.

Literatuur:

F. Pijper, *J.U. Zijn leven en zijne werken* (1883); D.A. Brinkerink, in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, 9 (1933); C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers* (1937); H. Slenk, 'J. U.'s Psalms in the Low Countries', in *Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis*, 49 (1968-1969); J. Decavele, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, dl. i (1975); S.J. Lenselink, *De Nederlandse Psalmberijmingen van de Souterliedekens tot Datheen* (1983).

Citaat uit het prachtige werk van **JOHAN DECAVELE** :

De eerste protestanten in de Lage Landen. Geloof en heldenmoed
 Uitgeverij Davidsfonds NV Blijde-Inkomststraat 79-81, 3000 Leuven.
 Exploitatieright voor Nederland: Waanders Uitgevers, Zwolle. 2004

De Gentse edelman Jan Utenhove als gangmaker van het protestantisme in Oudenaarde, Ronse en de Zwalmstreek

Roborst is vandaag een dorp van zo'n achthonderd inwoners in de pittoreske Zwalmvallei tussen Oudenaarde en Zottegem. Vlak bij de Sint-Dionysiuskerk ziet men in het park van het landhuis, aan de noordzijde, nog enkele overblijfselen van een middeleeuws kasteel. Het voormalige gemeentehuis is het oorspronkelijke poortgebouw. Het kasteeldomein deed in de 16de eeuw dienst als buitenverblijf van een aloude Gents patriciërsgezin, de Utenhoves.

In de zomer van 1543 liet Jan Utenhove hier *een spel van zinne* opvoeren, waarin aan het *'Ongeleerd Volk'*, dat onrustig zijn heil zoekt in aflaten en eigen verdiensten, de ware weg naar Christus wordt gewezen door de *'Evangelische Leraar'*. Na afloop ontstond er in Gent zoveel commotie rond de strekking van het toneelstuk en de geloofsovertuiging van initiatiefnemers en acteurs dat Jan Utenhove zich genoodzaakt zag uitte wijken naar het buitenland. Hij werd later de bekende voorman van de protestantse kerk voor Nederlandse geloofsvluchtelingen in Londen.

Jan Utenhove was de zoon van ridder Rijkaert, heer van Roborst, en Josine van de Woestine. Vader Rijkaert was in 1516 voorschepen, dat is burgemeester, van Gent. Hij was kapitein in het leger van Karel V toen de jonge keizer in 1521 vanuit Oudenaarde het beleg sloeg voor de stad Doornik, die in Franse handen was gevallen (en ten huize van zijn Oudenaardse gastheer bij Janneken van der Gheynst een kind verwekte, de latere Margaretha van Parma!). Ten laatste sinds juni 1523 woonde ridder Rijkaert, toen 63 jaar oud, met zijn gezin permanent op het kasteel in Roborst. Hij overleed er op 13 januari 1529 en liet vier kinderen achter, Nicolaas, Josine, Jan en Marie.

De oudste zoon, Nicolaas, geboren in 1499, was in 1525 afgestudeerd als jurist. Na zijn studies in Leuven had hij nog een universitaire rondreis van ruim zes jaar mogen maken in Frankrijk, teneinde er zich te specialiseren aan de rechtsfaculteiten van Orléans en Poitiers. Hij was nu werkzaam als raadsheer in de Raad van Vlaanderen, het hoge justitie- en bestuurshof met zetel in het Gravensteen in Gent. Van raadsheer in Gent promoveerde hij later, in 1547, tot raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, het centrale vorstelijke gerechtshof voor de hele Nederlanden. Nicolaas Utenhove was door zijn huwelijk met Elisabeth de Gruutere de zwager van Karel Utenhove, uit een andere tak van de Gentse familie. Die Karel Utenhove was in zijn jonge jaren huisgenoot van Erasmus in Basel geweest. Vanaf omstreeks 1545 ging hij in Gent een soort geleerd salonprotestantisme propageren, maar in 1557 moest hij, zoals onze Jan voorheen, op zijn beurt het land verlaten op verdenking van ketterij.

Jan Utenhove was zeventien jaar jonger dan zijn broer Nicolaas. Hij was volgens akten opgesteld bij het overlijden van zijn vader toen dertien jaar oud, hetgeen ons brengt tot 1516 als zijn geboortjaar. Als knaap was hij in de school van Eloi Houckaert aan de Gentse Zandberg de studiegenoot van onder meer Joris Cassander uit Pittem, de man die later in Duitsland een zo vooraanstaande rol zou spelen als bemiddelingstheoloog.

Hoogstwaarschijnlijk heeft Jan korte tijd in Leuven gestudeerd. Zijn inschrijving is daar echter niet meer terug te vinden. In 1533, amper 17 jaar oud, ging hij in het voetspoor van Nicolaas naar de universiteit van Orléans. Een solide carrière zoals die van zijn broer sprak hem evenwel niet aan. Al in 1540 wilde Jan zich definitief losmaken van zijn familie om elders in Europa zijn geluk te zoeken. Daartoe had hij echter zijn erfdeel nodig, maar de oudste zoon hield de uitvoering van vaders erfenis tegen, naar eigen zeggen ook opdat men *'daerby te bet den zelve Jan Utenhove zoude houdden binnen den lande'*. Als goede katholiek zou Nicolaas er spoedig spijt van krijgen de plannen van zijn broer te hebben gedwarsboemd. Jan Utenhove ging zich immers ter plekke mengen in de evangelische beweging, die zich in die tijd niet enkel in de steden Gent, Oudenaarde en Ronse, maar ook op het hele platteland tussen de Schelde en de Zwalm, ten zuiden van Gent, ging manifesteren.

In Gent zelf was het - begrijpelijk - op dat front tijdelijk erg stil. In 1540 had keizer Karel zijn grote straf opgelegd aan zijn rebellerende geboortestad. In de nadagen heerste daar een geest van terreur, ook op het godsdienstige vlak. De vorstelijke ambtenaren die belast waren met de toepassing van de strafbepalingen behielden een maar al te waakzame herinnering aan het geruchtmakende toneelconcours van negentien rederijerskamers uit Vlaanderen, Brabant en Henegouwen, dat in 1539 vlak bij de trappen van het stadhuis was georganiseerd. Het Gentse toneelfeest was duidelijk veel meer geweest dan zomaar een gewone bijeenkomst van kunstminnende lieden. Het leek eerder een onverhulde provocatie gericht tegen het autoritaire gezag van vorst en regering, en niet het minst ook tegen de godsdienstige onderdrukking door de keizerlijke ketterplakkaten. De teksten van de negentien toneelstukken zijn bewaard, omdat ze onmiddellijk ter perse waren gelegd door de Gentse drukker Joos Lambrecht (en vervolgens even vlug op de index van de verboden boeken geplaatst). Men kan ze er dus nog op nalezen, en het is juist dat ze hier en daar fikse kritiek op geestelijkheid en kerkelijke praktijken bevatten. Op de vraag *'welc den mensche stervende den meesten troost es'*, sloeg menige rederijerskamer nogal opvallend de Kerk en haar genademiddelen over en verving die door het vertrouwen op Gods Woord alleen. Richard Clough, de zaakgelastigde van de Engelse regering in Antwerpen, schreef met enige overdrijving dat in de Gentse spelen het Woord Gods voor het eerst in de Lage Landen was geopenbaard - de reden waarom volgens hem de tekstuitgave van drukker Joos Lambrecht hier met meer gestrengheid verboden werd dan de boeken van Luther. Een regeringsman in Brussel sprak schande van het theatertoernooi. Aan keizer Karel schreef hij: 'De Gentenaren vonden geld in overvloed voor hun rederijersfeest, maar blijkbaar niet voor het betalen van de door de vorst gevraagde belasting.' Die laatste zinsnede was een verwijzing naar de directe aanleiding van de Gentse opstand tegen Karel v. De keizerlijke administratie, met name hooggeplaatste Brabanders die niets moesten hebben van de eigengereidheid van de Vlaamse hoofdstad, heeft nadien haar stille wraak genomen. Zo kwam het dat in 1543 de plannen van Martin Snouckaert om in Gent een megadrukkerij op te richten, waar hij naar het voorbeeld van Lyon en Italië grote juridische verzamelwerken ter perse zou brengen, botweg werden afgewezen op last van Lodewijk van Schore. Als president van een regeringsraad

wilde die invloedrijke man aan het onbetrouwbare Gent zulke drukkerij niet gunnen. Alleen zijn eigen geboortestad Leuven, of anders Antwerpen, kwam daar volgens hem voor in aanmerking.

Alleszins waren verdachte toneelopvoeringen nu wel erg riskant geworden. Het Gentse schepencollege vaardigde op 20 juni 1542 een reglement uit waarbij het zonder voorafgaande toestemming verboden was *'vut te stellene, vertoghene ofte vut te ghevene eenighe spelen, refreynen, liedekins, loven of andere dichten van rethoricquen.'* Wie, zoals Jan Utenhove, in dat domein nog iets wilde ondernemen, deed dat dus beter buiten Gent, bijvoorbeeld in een klein, afgelegen dorp als Roborst.

De vertoning in Roborst in 1543 was nochtans niet zomaar een toevallig initiatief van de plaatselijke 'kasteelheer'. Ze mag beschouwd worden als een uiting van de nieuwgezindheid, zoals die sinds een aantal jaren in de betreffende streek aan het groeien was. Aan Jan Utenhove en zijn drie mede-initiatiefnemers werd later ten laste gelegd dat ze sinds lang onderling en met veel andere personen, *'wezende van der dwalinghe, erreure ende secte van Martinus Luther'*, geheime vergaderingen hielden. Ze lazen er, zo heette het, in verboden boeken en bekritiseerden in hun gesprekken de heiligenverering, de bedevaarten, de offergaven en gebeden voor de overledenen, het vagevuur, en veel andere *erroneuse ende hereticque propositiën, al contrarie onzen kersten ghelove*.

In samenhang met het zinnenspel in Roborst dient de aandacht allereerst te gaan naar de evangelischgezinden van Oudenaarde. Daar was het immers dat Utenhove de auteur en de meeste acteurs had weten te rekruteren. Lieden uit de stedelijke middenklasse van intellectuelen, onder meer twee schoolmeesters en twee chirurgijnen, waren omstreeks die tijd in Oudenaarde bekend als aanhangers van de nieuwe religie.

- Zo was onderwijzer Pieter Scuddematte, zelf actief in rederijkersmiddens, in 1532 al een keer gestraft geweest wegens ketterij. Later hoopte hij als auteur in grotere vrijheid te kunnen werken in Antwerpen. Dat was de reden waarom hij Oudenaarde definitief verliet. In Antwerpen werd hij lid van de rederijkerskamer 'De Violieren', terwijl hij eveneens zinnenspelen en balladen schreef voor de kamer 'De Olijftak'. De kwalijke teneur van zijn stukken en ook nog het feit dat hij bezig was met een Nederlandse bijbelvertaling, leidden in januari 1545 tot zijn arrestatie. Na meer dan twee jaar gevangenschap werd hij op 26 mei 1547 in Antwerpen als ketter terechtgesteld.
- Nog in 1545 leed een tweede onderwijzer, Andries Aelshuut, eveneens onder de repressie. Hij mocht in Oudenaarde voortaan geen school meer openhouden omdat hij al sinds verscheidene jaren de heiligenverering belachelijk had gemaakt. Allicht moet hij eveneens in het rederijkersmilieu worden gesitueerd, hetgeen mag blijken uit het feit dat de literaire nalatenschap van de befaamde Matthijs de Casteleyn hem ten deel viel.
- Aelshuuts vriend en geestesgenoot was de Oudenaardse chirurgijn Jan van den Broucke. Bij een huiszoeking in 1544 vond men bij hem een grote hoeveelheid ('grande abondance') verdachte boeken. Tot twee keer toe werd de chirurgijn om zijn afwijkende geloofshouding gestraft. Vermeldenswaard is wel dat Van den Broucke de zwager was van Jacob Blommaert, in 1566 lid van de calvinistische kerkenraad van Oudenaarde en later een beruchte geuzenkapitein.
- Een andere chirurgijn in de stad was Adriaan Meynfroot.
- Samen met meester-tapijtwever Gillis de Waele, iemand die betrokken was bij de

organisatie van het spel in Roborst, behoorde hij tot de kring van evangelischgezinden over wie informatie bekend is uit een ketterproces tegen Pauwels Tophuve.

- Die Tophuve woonde luidens het proces-verbaal van zijn verhoor niet alleen geheime vergaderingen bij in Oudenaarde, maar hij organiseerde er ook zelf in zijn huis en zijn tuin in Ronse. Hij is overigens een sprekend voorbeeld van de wijze waarop er, ondanks de vervolgingen van de jaren veertig, in bepaalde families een continuïteit bleef bestaan in de hervormingsgezindheid. Zo leest men met betrekking tot het protestantisme met een tussenpoos van soms vele jaren telkens weer over de familie Tophuve. Zelf was Pauwels in 1566 al overleden, maar de weduwe Tophuve nam toen actief deel aan de godsdiensttroebelen in Ronse. Om die reden werd zij door Alva Raad van Beroerten verbannen verklaard.
- Haar zoon Valeer Tophuve, bekend onder zijn verlatijnste naam Valerius Pauli Tophusanus, ging in 1568 voor in de hervormde kerk van Emden in Oost-Friesland. Vervolgens was hij predikant van de kruiskerk van Gent en Antwerpen en vanaf 1575 diende hij in Rotterdam. Zulke familietraditie kan men in de ontwikkeling van het protestantisme in Vlaanderen dikwijls vaststellen.

Voor de stad van Pauwels Tophuve dient hier nog te worden aangestipt dat, zoals uit latere gegevens blijkt, het rederijersmilieu daar al evenzeer als het Oudenaardse was doordrongen van het nieuwe ideeëngoed. Er is immers sprake van opvoering van ketterse stukken in Ronse in 1548, 1552 en 1562. De drie vertoningen leidden telkens tot zware vervolgingen. Na die van 1548 werd de plaatselijke schoolmeester Jan de Zuttere, afkomstig uit Zottegem, om zijn aandeel veroordeeld tot levenslange opsluiting. Veel erger verging het Lowijs Elinck. Voor zijn verantwoordelijkheid voor de opvoering van het spel van 14 augustus 1552 op het kerkhof belandde hij op de brandstapel. Joos Elinck, misschien een verwant, was tien jaar later hetzelfde lot beschoren, nadat Pieter Titelmans, deken van Ronse en geloofsonderzoeker voor Vlaanderen, diens teksten van een opvoering die gepland was voor 16 mei 1562 net op tijd had kunnen inkijken: *'ende waren quaet bevonden ende verboden te speelen'*.

Het valt op dat - weliswaar ruim een decennium later dan in Brussel, Antwerpen, Gent of Brugge - de hervormingsbeweging ook in kleinere steden als Oudenaarde en Ronse eerst ingang vond bij lieden uit de intellectuele middenklasse. Hun nieuwsgierigheid en vernieuwingsdrift richtten zich onder meer op de misstanden in de moederkerk, en vooral op de mogelijke antwoorden die daarop bestonden of ontwaakten. Jan Utenhove, die op dat moment in Gent zelf weinig bewegingsruimte vond voor zijn plannen, heeft daar zijn profijt uit gehaald.

Een opgemerkte deelnemer aan de heimelijke vergaderingen in het huis van Pauwels Tophuve en *in zynen lochtinc* te Ronsse was niemand minder dan de maker zelf van het zinnenspel van Roborst, namelijk Gillis Joyeux, alias den Drom. Volgens de processtukken had hij het op zich *genomen te makene ende componere een spel vul here-sizën (=ketterijen) ende dwalinghen, inhoudende de leeringhe ende secte vanden voirnomden Martinus Luther*. Jan Utenhove had hem daarbij een helpende hand geboden, allicht met inbegrip van het nalezen en wellicht wijzigen of aanvullen van de tekst.

Persoonlijk nam Utenhove het initiatief om het spel te laten opvoeren op zijn kasteel in Roborst. Het rekruteren van de geschikte acteurs liep aanvankelijk niet van een leien dakje, omdat sommige aangezochte personen weigerden, andere lang aarzelden. De jonge Gentse edelman gebruikte al zijn overredingskracht om hen over de streep te

trekken.

De voorstelling vond plaats op een zomerse maandag, 2 juli 1543, op de binnenhof van het slot. Het was het feest van Onze-Lieve-Vrouw-Visitatie en op die vrije dag kon er dus veel volk komen. Men speelde op een stelling die voor de gelegenheid op de binnenplaats was opgetimmerd. Het *Seer schoon spel van zinnen* werd gebracht door vijf acteurs.

- Simon de Dondere was de figuur van de Evangelische Leraar, met een in de hand getiteld *Gods Verholenheid*.
- Rijcxkin du Mont speelde de figuur van de Dienaar Gods en droeg het boek *Evangelische Waarheid*. Beide personages zaten neergeknield.
- De schrijver zelf van het stuk, Gillis Joyeux, speelde de hoofdrol. Hij verbeeldde het Ongeleerd Volk. Tussen zijn vingers zat een rozenkrans die *Veel Woorden* heette en aan zijn gordel hing een bidsnoer met als naam *Kleine Aandacht tot God*. Hij droeg het boek *Betrouwen op Menselijke Scheppingen* bij zich. Arent de Kethele en Pieter van Rackelbosch, twee tapijtwevers uit Oudenaarde, hadden als taak zich voor te doen als personen die weinig verstonden van hetgeen er gezegd werd.
- Hanskin van der Schelden hield een boek vast *om also den speelders te assisteren*. Hij was dus wellicht de toneelmeester, ofwel degene die in de zogenoemde 'togen' de teksten voorlas vanachter de schermen. De 'togen' waren gesproken evocaties, een soort historische scènes die tussen het verloop van het toneelspel werden ingeschoven.

In het stuk van Roborst waren er drie:

- het gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw bij een waterput,
 - Christus die vanuit een deuropening een refrein declameert op de stokregel 'al zijt ge verdoemd, wijt het niet aan Mij',
 - en tenslotte Christus die zijn hemelse Vader bidt voor de zondaars, waarna men in een kort antwoord de stem van de onzichtbare Vader hoort.
- Bij elke pauze zong Tijskin de Muldere een lied. Zulke pauzes waren zeker noodzakelijk, want het stuk duurde vermoedelijk erg lang. Het telt immers 1515 verzen, dat is bijvoorbeeld drie keer zoveel als de meeste spelen die in 1539 in Gent waren opgevoerd.

Een gedrukt exemplaar van het zinnespel van Roborst is in 1957 teruggevonden in de Bibliothèque Nationale in Parijs door professor **Gerrit Kuiper** van de **Vrije Universiteit Amsterdam**. De inhoud is recentelijk toegelicht door Dirk Coigneau van de Universiteit Gent. (De Evangelische leeraar; 1989) Enkele van diens commentaren mogen hier samengevat worden.

Ongeleerd Volk is de Latijnonkundige leek. Hij is niet ongeletterd, maar wenst de Bijbel en de liturgie in de volkstaal te kunnen lezen. Hij draagt een boek met gebeden en aflaten, en verder een rozenkrans en een bidsnoer. Die attributen typeren hem dus als een man die voor zijn zielenheil volop vertrouwt op zijn gedachteloos opgezegde gebeden en op de pauselijke aflaten. In het begin spreekt hij dat vertrouwen op aflat en eigen verdiensten ook duidelijk uit. Hij toont aanvankelijk wantrouwen tegenover de nieuwe leer, maar spoedig is zijn belangstelling gewekt en noemt hij zijn tegensprekers 'beminde vrienden', 'broeders' en 'Gods gezellen'. Er volgt kritiek op het vieren van heiligendagen, de verering van relikwieën en het versieren van altaren, beelden en kerken. Het vertrouwen op eigen verdiensten staat gelijk met een ontkenning van de verdiensten van Christus. De paus en de predikers die hun menselijke leugens voor waarheid verkopen, zijn valse draken en duivelsklerken. Het ware evangelische geloof

staat gelijk met het vertrouwen dat de zich voor God schuldig wetende zondaar toont in de vrijspraak die Christus heeft verworven en aan de mensen heeft geschonken. De ware naastenliefde, bevrijd van de zorg om het eigen ik, komt uit het geloof in Christus. Van de pauselijke aflaat wordt *Ongeleerd Volk* bekeerd tot de ware aflaat, namelijk door berouw, bekering van zonden, het vergeven van de schuldenaren en het geloof in de vrijspraak die door Christus aan het kruis is verworven. De evangelische aflaatprediking valt niet in dovemansoren. Schreiend verklaart het personage *Ongeleerd Volk* zich nu zondig voor God en spreekt hij zijn verlangen naar genade uit. Na zijn katholieke attributen als puur bedrog van zich te hebben afgeworpen, belijdt hij zijn geloof in Christus. Dan komt de vraag: 'Hoe kan hij volgens het geloof verder leven in Christus' dienst?' Als een pasgeboren kind dient de nieuwe gelovige met zuivere melk, dat is het levende Woord Gods, te worden gevoed en gesterkt. Zijn naaktheid, de zonde, wordt bedekt met een wit kleed, Christus' gerechtigheid. De brandende fakkel die hij in de hand houdt, is het teken van de ware liefde.

De kernboodschap van het toneelstuk is dat het levende Woord Gods de scheppende kracht is die het waarachtige geloof met de ware liefde verbindt. Het Woord is de kracht waardoor het persoonlijke geloof en de individuele heiliging levend worden.

Met zijn duistere beeldspraak en zijn statische verloop bevat het stuk voor de hedendaagse lezer weinig opzienbarends. Ook voor de toenmalige toeschouwers zal het geen gemakkelijke materie zijn geweest. De vraag is dan ook in hoever veel aanwezigen zich echt bewust waren van het onorthodoxe karakter ervan. Alleszins verneemt men in de eerste weken en maanden na afloop van de opvoering niets van enig schandaal, noch welke andere reactie ook.

Pas een jaar na de feiten, in de zomer van 1544, kwam er een gerechtelijk onderzoek op gang, nog wel op uitdrukkelijk bevel van landvoogdes Maria van Hongarije. De opdracht zal zijn doorgegeven aan de procureur-generaal van Vlaanderen, de hoge gerechtsambtenaar wiens taak het was informatie te verzamelen over ketters en er rapport over uit te brengen bij de Raad van Vlaanderen in Gent. Die procureur-generaal was toen Ydrop van Waerhem (1489-1559). Hij was getrouwd met Catharina Ansins, weduwe van de voormalige baljuw van Oudenaarde, Jan Isaac, en het lijkt om die reden weinig waarschijnlijk dat hij totaal onwetend zou zijn geweest over wat er zich in de streek van Oudenaarde had afgespeeld. Vermeldenswaard is ook dat Ydrop van Waerhem sinds het huwelijk van zijn dochter Johanne in 1538 de schoonvader was van **Jan van Hembyze**, de latere sterke man van de Gentse Calvinistische Republiek.

Aan de andere zijde was er natuurlijk de persoon van Jan Utenhoves broer, Nicolaas Utenhove, raadsheer in de Raad van Vlaanderen. De veronderstelling dat hij uit familiezin aanvankelijk heeft geprobeerd de zaak toe te dekken ligt voor de hand. Dat kan een verklaring zijn voor een vol jaar uitstel.

Wie heeft er dan wél het initiatief genomen tot vervolging? Het bevel van Maria van Hongarije is misschien toe te schrijven aan een interventie van Lodewijk van Heylwichen, de president zelf van de Raad van Vlaanderen en vertrouweling van het Hof in Brussel. De Brabander Van Heylwichen was in 1541 in zijn hoge Vlaamse post benoemd door toedoen van de reeds genoemde Lodewijk van Schore, president van de Geheime Raad. Van Schore had na de Gentse opstand van 1539-1540 immers niet veel vertrouwen meer in Vlamingen. Door de benoeming van een Brabander aan het hoofd van de belangrijkste vorstelijke instelling in Vlaanderen wilde hij in dit gewest

de greep van de centrale regering vergroten. Lodewijk van Heylwichen werd in Gent duidelijk niet gunstig ontvangen. Zijn mogelijke stappen in de zaak Roborst mogen blijken uit het feit dat hij persoonlijk het onderzoek volgde en in december 1544 gedurende dertien dagen aan het Hof te Brussel verbleef *'voor het beter benaarstigen van zaken van ketterij in Vlaanderen'*.

Procureur-generaal Ydrop van Waerhem, vergezeld van deurwaarder Ydrop Oste, deed een verkennende rondreis langs Roborst, Zingem, Asper, Oudenaarde, Welden, Mater, Beerlegem, Zottegem, Paulatem, Allerheiligenzwalm (nu Nederzwalm), Sint-Maria-Latem, Nederename en in de omgeving van Oudenaarde. Uit zijn bewaard gebleven rekeningen kan men zijn activiteiten gemakkelijk op de voet volgen. De enquête nam 45 werkdagen in beslag. De onderzoekers ondervroegen een groot aantal getuigen. Hun verklaringen besloegen vijf 'handen' dicht beschreven papier. In een aantal dorpen werd een vrijwilliger gezocht - en betaald! - die de huizen van de verdachten aanwees. De boeken die men tijdens huiszoekingen vond, werden per persoon in canvaszakjes gestopt en in koffers naar Gent vervoerd. Een lijst van de boeken en het verslag van de getuigenverhoren gingen naar president Van Heylwichen. Na controle stuurde die ze op zijn beurt door naar de Geheime Raad in Brussel.

Brussel vond de aangebrachte feiten ernstig genoeg om op 28 oktober 1544 de zaak in handen te geven van twee raadsheren in de Raad van Vlaanderen, namelijk meester Jacob de Blasere en meester Denijs Baelde. De Blasere werd later vervangen door meester Jacob Taccoen. Hun opdracht was door de regering zeer nauwkeurig omschreven: "Zij zullen een onderzoek instellen naar meerdere inwoners van stad en kasselrij Oudenaarde en elders, die de plakaten op de lutherse en andere verwerpelijke sekten overtreden hebben. Het onderzoek zal in het bijzonder diegenen betreffen die enkele slechte, schandaleuze, verderfelijke, ketterse spelen hebben gemaakt en gespeeld, en tevens samenscholingen, conventikels en geheime bijeenkomsten hebben gehouden die onwettig zijn en verboden door de vorstelijke ordonnanties."

De Gentse raadsheren namen de taak zeer ter harte. Gedurende 75 dagen, zon- en feestdagen niet uitgezonderd, waren ze voltijds in de weer. De door hen samengestelde bundel bevatte niet minder dan driehonderd folio's. Dat onderzoeksdossier is jammer genoeg nog niet teruggevonden. Intussen had de regering op grond van de toegestuurde informatie een lijst laten opstellen van 59 verdachte personen die onmiddellijk dienden te worden gearresteerd. Aangezien ze verspreid woonden in een vrij uitgestrekt gebied en er gevaar bestond dat ze al bij het minste onraad zouden onderduiken, werd beslist op verschillende plaatsen tegelijk te beginnen. In de winternacht van 29 op 30 december 1544 hielden 54 gerechtsdienders, verdeeld over 4 groepen, een klopjacht in het betreffende gebied. In hoogsteigen persoon leidde de procureur-generaal de operaties. Hij liet zich bijstaan door de baljuw van het Land van Aalst, onderbaljuw Adriaan van Mullem van Oudenaarde, de baljuw van Zingem en zeven deurwaarders van de Raad van Vlaanderen. Uiteindelijk konden 24 personen worden ingerekend. Ze werden naar Gent overgebracht. Van de gezochten hadden er zich 35 tijdig uit de voeten kunnen maken.

Twee arrestanten uit Welden kregen de doodstraf. Zij werden op 27 maart 1545 in Gent op het Sint-Veerleplein terechtgesteld. Negen anderen kregen een fikse boete opgelegd. Achttien vluchtelingen, onder wie Jan Utenhove en al degenen die hadden meegeholpen aan de opvoering van het zinnospel in Roborst, werden tussen 23 maart

en 9 mei 1545 bij verstek verbannen verklaard. Enkel Tijsken de Muldere, de man die tussen de bedrijven in liedjes had gezongen, gaf zich vrijwillig aan. Als straf moest hij in Oudenaarde op een zondag in zijn onderkleed en met een kaars in de hand meelopen in de processie en vervolgens geknield voor het altaar de hoogmis bijwonen. Gedurende twee jaar mocht hij zich niet buiten de grenzen van de stad Oudenaarde en de baronie Pamele begeven.

Bij het inzetten van de repressie was Jan Utenhove ongrijpbaar, want hij was allang in het buitenland. Op 1 augustus 1543, amper enkele weken na de opvoering in Roborst, was ook zijn moeder **Josine van de Woestine** overleden. Jan had nu wél zijn deel van het familiebezit in handen gekregen, zodat niets hem nog weerhield om in 1544 het land te verlaten. Verschillende ballingen van 1545 zijn hem vermoedelijk achternagegaan *naer Duutsche landen*. Dat staat bijvoorbeeld uitdrukkelijk in het vonnis van Pieter Peyte.

Spoedig zouden er nog meer vluchtelingen volgen uit Gent zelf. Een incident tijdens de terechtstelling van de twee kettters uit Welden leidde immers in maart en april 1545 ook in de Arteveldestad tot een grootscheeps onderzoek, dat de namen van 27 nieuwe verdachten opleverde. Vier van hen werden op hun beurt op 8 en 9 mei 1545 terechtgesteld. Dit was het sein voor nog eens een lange reeks uitwijkingen. Gentse geestelijken, drukkers, chirurgijns, schoolmeesters en juristen trokken weg. Ze zouden vervolgens een vooraanstaande rol spelen in Londen, Emden en het gebied van de Neder-Rijn.

Van een aantal vooraanstaande emigranten kan men de omzwervingen tamelijk goed volgen. Jan Utenhove trok via Keulen begin 1544 naar Aken, waar hij de zorg voor een dertigtal protestantengezinnen op zich nam, vooral Franssprekenden uit Waals-Vlaanderen en Artesië. In het najaar van 1545 vestigde hij zich in Straatsburg. Dat was de start van een vier jaar durende verkenningstocht naar diverse hervormde centra in de Elzas, Zwitserland en Engeland, waar hij goede relaties wist aan te knopen met een aantal reformatorische kopstukken. Het meest nog kwam hij onder de indruk van de kerkelijke organisatie in Zurich. Alhoewel hij in 1549 in Genève een persoonlijk gesprek had met niemand minder dan Calvin zelf, zou hij tot het einde van zijn dagen niet zozeer het calvinisme dan wel de Zwitsers-Zwingliaanse kerkleer blijven aanhangen en verdedigen.

Drie ontmoetingen waren beslissend voor zijn verdere leven.

- Allereerst was er die in Canterbury met Thomas Cranmer, de grondlegger van de kerk van Engeland onder koning Hendrik VIII. Met diens hulp kon Jan Utenhove in die stad in 1549 de eerste aanzet geven tot de oprichting van een kerk voor protestantse vluchtelingen uit de Lage Landen.
- Nog hetzelfde jaar maakte hij in Keulen kennis met een tweede cruciale figuur, John Hooper, de latere anglicaanse bisschop van Gloucester. Ook Utenhoves stadsgenoot Maarten de Cleyne of Micron was erbij. Beide Gentenaren trokken daarop met Hooper mee naar Londen, waar ze enige tijd zijn gasten waren.
- Daar sloot Jan Utenhove definitief vriendschap met de Poolse reformator Johannes a Lasco, iemand die hij tevoren al bij Thomas Cranmer in Canterbury had leren kennen. De band met die nummer drie werd doorslaggevend, niet enkel voor de oprichting, maar ook voor het toekomstige reilen en zeilen van de zo uitzonderlijk belangrijke Nederlandse emigrantenkerken op vreemde bodem.

Op 29 juni 1550 kregen de geloofsvluchtelingen uit de Nederlanden in Londen door toedoen van Johannes a Lasco de beschikking over het schip van de kerk van de verdreven augustijnenbroeders, de Austin Friars.

Utenhove was een van de vier ouderlingen die op 5 oktober 1550 in de kerkenraad werden verkozen om de predikanten bij te staan in de leiding van de Nederlandstalige gemeente.

Zijn collega-ouderling was Hermes Backereel uit Ronse, die tevens optrad als schoolmeester voor de zonen van gemeenteleden.

Tot de diakens behoorden de tapijtwever Willem de Visscher uit Oudenaarde en Pauwels van Winghen uit Ronse.

Andere vooraanstaande lidmaten in de beginperiode van de Londense vreemdelingenkerk waren de geleerde Gerard Mortaigne en de ex-priester Karel de Coninck of Regius, allebei uit Gent.

Verder was daar de tapijtwever Hendrik Moreels uit Oudenaarde en de boekverkoper Bartholomeus Huusman uit Ronse. Uit deze gegevens blijkt overigens de onvergelijklijk grote betekenis van Vlaamse emigranten uit Gent, Oudenaarde en Ronse voor de stichting van de Nederlandse vluchtelingenkerk van de Austin Friars in Londen.

Ten behoeve van het Londense gemeentelven verzorgde Jan Utenhove in 1551 op eigen kostende Nederlandse vertaling van geschriften van Johannes a Lasco. Terzelfder tijd gaf hij zijn eerste metrische psalmberijming uit, een taak die hij trouwens zijn hele verdere leven zeer ter harte zou nemen. Maar al na enkele jaren, bij het aantreden van de katholieke koningin Mary Tudor ('Bloody Mary'), werden de deuren van de Austin Friars gesloten voor de protestanten uit de Lage Landen.

Op 17 september 1553 trok Jan Utenhove weg uit Londen, samen met 175 gemeenteleden. De onfortuinlijke zeereis, de belevenissen in Noorwegen en Denemarken, de uitdrijving uit dat laatste land, de moeilijkheden en ontberingen tijdens de verdere zwerftochten langs de kusten van de Noordzee en de Baltische Zee, en uiteindelijk de gastvrije opname door gravin Anna van Oldenburg in Emden zijn later door Utenhove kleurrijk in een boek beschreven.

In Emden verscheen in 1556 ook zijn eerste volledige Nederlandse Psalmvertaling in verzen. De verkoop werd evenwel een fiasco.

Van 1556 tot 1559 verbleef Jan Utenhove in Polen om daar samen met Johannes a Lasco te ijveren voor de invoering van de Reformatie. Hij trouwde er met de Vlaamse Anna van Coyeghem. Maar zelfs Polen en wat de Gentenaar daar verrichtte, waren ook toen al niet ver genoeg om nog onverwacht voor flink wat deining te zorgen in zijn geboorteland zelf. Aanleiding was een rapport dat de reeds genoemde Gerard Mortaigne over Utenhoves ondernemingen in Polen schreef naar zijn vader Antoine in Mechelen. Die bezorgde er op zijn beurt een kopie van aan de priester-schoolmeester Stefaan Myelbeke in Gent. Het was in diens kantoor dat inquisiteur Pieter Titelmans op 7 september 1556 de brieven van Gerard en Antoine Mortaigne in beslag wist te nemen. De vondst gaf aanleiding tot de vervolging van de hele Gentse geleerdenkring rond de reeds genoemde Karel Utenhove, een verre neef van Jan.

In de zomer van 1559 was Jan Utenhove opnieuw in Londen. Daar was na de troonsbestijging van koningin Elizabeth de Nederlandse emigrantenkerk inmiddels heropgericht. Alhoewel hij slechts de functie van ouderling bekleedde, zou hij tot aan zijn dood de onbetwiste leider van de kerkgemeente blijven. Vanuit Londen

behartigde hij de stichting van andere Vlaamse vluchtelingengemeenten aan de Engelse zuidkust, in Sandwich, Norwich en Colchester. Buiten de specifieke kerkelijke sfeer speelde hij onder meer een belangrijke rol in de verplaatsing van de Engelse wolstapel van Brugge naar het protestantsvriendelijke Emden in 1564, een aangelegenheid waarover hierna nog wordt gehandeld. Tegen de Antwerpse calvinistische predikant **Adriaan van Haemstede**, die in 1560 op beschuldiging van toenadering tot de doopsgezinden als prediker werd geschorst en geëxcommuniceerd, nam hij een onverzoenlijke houding aan.

Het is reeds gesteld: in zijn kerkleer leunde Utenhove aan bij de kerk van Zürich, veeleer dan bij het calvinistische model. Met name toonde hij zich in zijn geschriften een aanhanger van de Zwitsers-Zwingliaanse opvatting van het Avondmaal, waarin de zinnebeeldige betekenis van het altaarsacrament werd benadrukt. Met zijn opvatting over het altaarsacrament als gedachtenismaal had hij al in 1549 een goede indruk gemaakt op de reformator Heinrich Bullinger in Zürich.

Veel energie stak Jan intussen in de Nederlandse bewerking van de Franse psalmvertalingen van Clément Marot en Théodore de Bèze. Zijn psalmuitgave, verschenen in 1566, was ook nu weer geen succes, omdat ze spoedig verdrongen werd door de editie van een andere uitgeweken Vlaming, Pieter Datheen, die in hetzelfde jaar verscheen. Jan Utenhove heeft dat debacle niet meer zelf moeten beleven. Hij overleed kinderloos in Londen op 6 januari 1566, vijftig jaar oud. Zijn testament, opgesteld op 19 juli 1563, werd op 3 februari 1566 door de Londense notaris meester Huick uitvoerbaar verklaard. Het is bewaard in de Guildhall Library te Londen. De meeste bepalingen hebben eens te meer betrekking op het drukken van zijn psalmvertaling, die hij zelf blijkbaar als zijn belangrijkste levenswerk heeft beschouwd.

Naast zijn nooit aflatende ijver voor de Reformatie is Jan Utenhove ook in een ander opzicht een opmerkelijke figuur. Hij was afkomstig uit een familie van geleerden waarin de Latijnse wereld van de humanisten *bon ton* was, maar hij heeft zich ingezet voor een volwaardige lekencultuur in het Nederlands, die zich moest kunnen meten met de Latijnse geleerdheid. Zoals veel andere reformatoren - Luther zelf is daar een eminent voorbeeld van - heeft hij het zijne bijgedragen tot de emancipatie van de geletterde leek, namelijk door hem in de eigen volkstaal te betrekken bij het geestesleven, dat tot dan tamelijk exclusief het voorrecht van de intellectuele elite was gebleven. In dat opzicht loopt er een rode draad van Utenhoves aandeel in het zinnenspel van Roborst naar zijn Nederlandse psalmvertalingen.

'Roborst' heeft ontegensprekelijk grote gevolgen gehad voor zowel de intensifiëring van de repressie tegen protestanten als voor de gereformeerde kerkopbouw in de Nederlanden. In het graafschap Vlaanderen werd de kettervervolging volledig geheroriënteerd om ze veel slagvaardiger te maken. Nu het gerechtelijk onderzoek een nooit vermoede uitbreiding van de nieuwe leer in het gebied Gent-Oudenaarde-Ronse aan het licht had gebracht, werd op initiatief van president Lodewijk van Heylwichen de bevoegdheid inzake overtreding van de ketterplakkaten teruggegeven aan de plaatselijke schepenenbanken. Die werden immers geacht beter dan het gewestelijke justitiehof in Gent, de Raad van Vlaanderen, geïnformeerd te zijn over toestanden in het eigen rechtsgebied. Maar tegelijk kwam er ook op het centrale vlak een nieuwe vervolgingsinstantie bij, waarvan veel meer efficiëntie werd verwacht. Dat gebeurde reeds enkele weken later, op 2 juni 1545, door de aanstelling van een bijzondere ge-

loofsonderzoeker. Het was Pieter Titelmans, die met zijn rondreizende inquisitie-rechtbank bevoegd was voor het hele grondgebied van het graafschap Vlaanderen en spoedig een kwalijke faam zou krijgen als onverbiddelijke kettervervolger.

Daarnaast heeft de ballingschap van Utenhove en enkele van zijn geestesgenoten aanleiding gegeven tot het oprichten van protestantse vluchtelingenkerken op vreemde bodem. In die gemeenten in het veilige buitenland werd het latere gereformeerde kerkverband in de Nederlanden voorbereid.

In het brede perspectief van de kerkhervorming in de Lage Landen is 9 mei 1545 -het tijdstip van de verbanning van de voornaamste aanstoker van het spel in Roborst, Jan Utenhove - nadien gezien dan ook in verschillende opzichten een echte scharnierdatum geweest.

Korte biografie

door Raingard Eßer

UTENHOVE, Jan, 1520 in Gent, + 1565 in London, calvinistischer Reformator und Übersetzer theologischer Schriften ins Niederländische. –

J.U. war der Sohn von Nicolaas Utenhove, einem niederländischen Ritter und Präsidenten des Rates von Flandern und seiner Frau Elisabeth de Grutere. Nach einer fundierten Grundausbildung durch seinen Genter Lehrmeister Cassander studierte U. in Leuven. Wann er sich dem protestantischen Glauben zuwandte, ist nicht bekannt. 1532 verfaßte es das Theaterstück »Een seer schoon spel van zinnen«, dessen Aufführung am 2. Juli 1543 in Burst (zwischen Aalst und Zottegem) wegen Verbreitung häretischen Gedankengutes zu seiner Verbannung aus Flandern führte. Es gelang U. allerdings, einen beträchtlichen Teil seines Vermögens vor der Konfiszierung zu retten und zunächst nach Köln, dann nach Straßburg zu transferieren. Dort nahm U. Kontakt zu den Reformatoren Martin Bucer und Peter Martyr auf. 1548 reiste er weiter nach England, wo er in Canterbury Gast des protestantisch eingestellten Erzbischofs Thomas Cranmer war. U. setzte sich aktiv für die Einrichtung einer Gemeinde für protestantische Glaubensflüchtlinge aus den Niederlanden und Frankreich ein. Bereits ein Jahr später kehrte er aus gesundheitlichen Gründen nach Straßburg zurück, wo er den polnischen Reformator Johannes à Lasco kennenlernte. Weitere Reisen führten ihn zu Heinrich Bullinger nach Zürich und nach Genf bevor er 1549 nach England zurückkehrte. 1550 wurde auf Initiative à Lascos und mit ausdrücklicher Genehmigung des englischen Königs Edward VI. eine erste niederländische Flüchtlingskirche in London eingerichtet. Ein königliches Patent legte die Struktur der calvinistisch orientierten Kirche fest. Johannes à Lasco wurde zum Superintendenten dieses »corpus corporatum et politicum« ernannt. U. übernahm das Amt eines der vier Kirchenältesten. Hier widmete er sich vor allem der Ausformulierung einer calvinistischen Liturgie. Er übersetzte sowohl den Emdener Katechismus als auch à Lascos »Compendium doctrinae« für den Gebrauch in der niederländischen Gemeinde. Daneben arbeitete U. an Versübersetzungen der Psalmen. Auf diese Arbeit verwandte er nicht nur viel Zeit und Energie, sondern auch beträchtliche Summen aus seinem Privatvermögen, die die Publikation finanzieren sollten. Bereits 1553 mußte U. London wieder verlassen. Nach dem Thronwechsel zu der katholischen Maria Tudor löste sich die Exulantengemeinde auf. Mit einem Großteil ihrer Mitglieder zog U. zunächst nach Dänemark, wo die Flüchtlinge jedoch von dem lutherischen König Christian des Landes verwiesen wurden, dann nach Emden. Hier hielt sich U. während der folgenden 3 Jahre auf. Mit Hilfe von Godfried van Wingen übersetzte U. das Neue Testament nach der griechischen Vorlage von R. Stephanus ins Niederländische. Diese Ausgabe fand allerdings wegen ihres puristischen Stils bei den Gläubigen wenig Anklang und endete für U. in einem finanziellen Desaster. 1556 zog er mit à Lasco nach Polen, wo er Anna von Horne kennenlernte und heiratete. In dieser Zeit entstanden weitere Psalmübersetzungen und erste Arbeiten zu »Simplex et fidelis narratio« einem Bericht über U.'s Flucht aus London und seine Irrfahrt nach Dänemark und Emden. Das Werk wurde 1560 fertiggestellt. Zu diesem Zeitpunkt befand sich U. bereits wieder in London. Nach dem Tod Maria Tudors war mit ihrer Halbschwester Elisabeth I. eine Monarchin auf den Thron gekommen, deren tolerante Haltung eine Neugründung der niederländischen Exulantengemeinde ermöglichte.

Allerdings erhielt die neue Gemeinde, die wiederum von à Lasco geführt wurde, nicht mehr das Privileg einer selbständigen Körperschaft, sondern wurde dem Bischof von London als ihrem Superintendenten unterstellt. Wiederum übernahm U. das Amt eines Kirchenältesten, was er bis zu seinem Tod 1566 bekleidete. Er setzte sich für die Gründung weiterer Flüchtlingsgemeinden in England, namentlich in Sandwich, Norwich und Colchester, ein. Daneben arbeitete er weiterhin an Psalmübersetzungen. Die Gesamtausgabe seiner Psalmverse erlebte U. allerdings nicht mehr. Sein Freund und Mitarbeiter van Wingen besorgte den Druck 1566. - U. gehörte zu den einflußreichsten Mitgliedern der calvinistischen Kirche im Exil. Sein Verdienst liegt nicht nur darin, daß er zahlreiche wichtige theologische Texte in die niederländische Sprache übersetzte. Seinen guten Kontakten zu protestantisch orientierten weltlichen und geistlichen Würdenträgern vor allem in England verdankten viele der jungen calvinistischen Gemeinden »unter dem Kreuz« ihre Entstehung.

Werke: Simplex et fidelis narratio de instituta ac demum dissipata Belgarum, aliorumque peregrinorum in Anglia, Ecclesia et potissimum de susceptis postea illius nomine itineribus, quaeque eis in illis euenerunt. In qua multa de Coena Dominicae negotio, aliisque rebus lectu dignissimis tractantur, o.O., 1560, herausgegeben durch F. Pijper in BRN, IX, 1-159; deutsche Übersetzung durch B. Rhodigius, Kurtzer einfältiger und waarhafter historischer Bericht (...), Herborn 1608; Rationes quaedam cur verba illa coenae, Hoc est corpus meum (...), mystice exponi oporteat, o.O., 1560, herausgegeben durch F. Pijper in BRN, IX, 160-174; Übersetzungen: Advis de Iean à Lasco, baron de Poloigne, superintendent des eglises estrangeres qui sont à Londres, assavoir si l'est licite à l'homme chretien, aucunement assister aux services papistiques (...), o.O. 1550, Een cort begrijp der leeringhen, van die waerachtighe ende eender ghemeynten Gods ende Christi, ende van't ghelove ende belijdinghe, dwelcke door de ghemeynte der wytlandischen te Londen ingestelt is. Met een voorrede van Iean a Lasco, superintendent en die andere dienaren (...), London 1551 (Übersetzung von Johannes à Lasco, Compendium doctrinae de vera unicaque Dei et Christi ecclesia, eiusque fide et confessione pura, 1551, herausgegeben von A. Kuyper in: Johannes à Lasco, Opera (...), II, Den Haag 1866), Nachdruck 1553, 1565; De catechismus, oft kinder leere, diemen te Londen inde Duytsche ghemeynte, is gebruyckende, London 1551, Nachdruck 1553, herausgegeben von A. Kuyper in : Johannes à Lasco, Opera II, 341-475; Het Nieuwe Testament, dat is, Het Nieuwe Verbond onzes Heeren Jesu Christi, Na de Griekscher waerheyt in Nederlandsche sprake grondlich end trauwlick overghetzett, Emden 1556; 25 Psalmen end andere ghesanghen diemen in de Duytsche ghemeynte te Londen was ghebruyckende, Emden 1557; 26. Psalmen ende ander ghesanghen, diemen in de Duytsche ghemeynte te Londen, was ghebruyckende, Emden 1558; 11. Ander psalmen door J.V. Autoor de Duytscher ghemeynten (die te Londen was) sangkboeck, o.O. 1558, Nachdruck 1559; Andere 26. Psalmen Davidis nieuwelick toeghemaeckt, ende op dicht ghestelt bij den selven autheur J.V. ende nu in drucke wthghegheven, ten nutte der Nederlandtscher Ghemeynten, Emden 1559; Hondert Psalmen Davids. Mitsgaders her ghesangk Marie, t'ghesangk Zacharie, t'ghesangk Simeons, de thien gheboden, de artikels des gheloofs, t'ghebed des Heeren &c, London 1561, Nachdruck 1561; De Psalmen Davidis, London 1566; een seer schoon spel van zinnen ghemaect bij mijn Heer Johan Wtenhove Anno 32. ende is ghespeelt Anno 1543. Ghedruckt Anno 1570, o.O.

Lit.: F. Pijper, Jan Utenhove. Zijn leven en zijne werken, Leiden 1883; - Rutgers,

Calvijns invloed; - F.C. Wieder, De schriftuurlijke liedekens. De liederen der Nederlandsche hervormden tot op het jaar 1566. Inhoudsbeschrijving en bibliographie, 's-Gravenhage 1900; - Theodor Wotschke, Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen, Leipzig 1908 (Archiv für Reformationsgeschichte, Ergänzungsband III); - Marten Woudstra, De Hollandsche vreemdelingen-gemeente te Londen, Groningen 1908; - Auguste A. van Schelven, De Nederlandse Vluchtelingenkerken der XVIe eeuw in Engeland en Duitsland, Beteekenis voor de Reformatie in de Nederlanden, Den Haag 1909; - ders. (Hrsg.), Kerkeraad-protocollen der Nederduitsche vluchtelingen-kerk te Londen, 1560-1563, Utrecht 1921 (Historisch Genootschap te Utrecht, 3rd Series 43); - L. Knappert, Het ontstaan en de vestiging van het protestantisme in de Nederlanden, Utrecht 1924; - C.C. de Bruin, De Statenbijbel en zijn voorgangers, Leiden 1937, 224-234; - W.A.P. Smit, Samenhang tussen de psalmberijmingen van Utenhoven, Datheen en Marnix in: Album Frank Baur, Antwerpen 1948, 235-243; - Johannes Reitsma, Jan Lindeboom, Geschiedenis van de hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden, 's-Gravenhage⁵ 1949, 80-83, 90, 187; - Jan Lindeboom, Austin Friars, Geschiedenis van der Nederlandsche Hervormde Gemeente te Londen, 1550-1950, 's-Gravenhage 1950; - Oskar Bartel, Jan Laski, Berlin (Ost), 1981; - Marten Micron, De christelicke ordinancien der Nederlantscher ghemeinten te Londen (1554), herausgegeben durch Wilhelm F. Dankbaar, 's-Gravenhage 1956, 1, 3, 7-11; - S.J. Lenselink, De Ned. psalmberijmingen van de Souterliedekens tot Datheen, Assen 1959, 247-432; - Akta synodów różnowierczych w Polsce, I, (1550-1560), herausgegeben von Maria Sypayllo, Warschau 1966; - Howard Slenk, J.U.'s Psalms in the Low Countries in: Ned. Archief voor kerkelijke geschiedenis, XLIX (1968-1969), 155-158; - Halina Kowalska, Działalność reformatorska Jana Laskiego w Polsce 1556-1560, Warschau/Krakau 1969; - Auke J. Jelsma, Adr. van Haemstede en zijn Martelaarsboek, 's-Gravenhage 1970; - H. Hasper, Calvijns beginsel voor de zang in de eredienst, II, 's-Gravenhage 1976; - J. ten Doornkaat Koolman, J.U.'s Besuch bei H. Bullinger im Jahre 1549, in: Zwingliana, XIV/5 (1976), 263-273; - U. Gäbler, K.J. Rüetschi, Die drei Briefe Jan Utenhoves des Jüngeren an Bullinger (1564), in: Zwingliana, XV/2 (1979), 143-145; - G.P. van Itterzon, Art. U., in: D. Nauta et al., Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme, Bd. II, Kampen 1988, 427-430; - A.G., Art. U., DNB, Bd. XX, 73; - Wilhelm F. Dankbaar, Art. U. in: RRG³ Bd. VI, 1216.

Auteur: Raingard Eßer

DE 12 ARTIKELEN DES CHRISTELIJKEN GELOOFS

door
JAN UITENHOVEN

*Wij gelooven in eenen God allein,
Schepper des hemels en der aerde,
Onzer aller Vader gemein,
Die ons laat Zijne kinders werden.
Hij wil ons altijd geneeren,
Lijf en ziel ook wel bewaren;
All' ongeval wil Hij ons weeren,
Geen leed zal ons tegenvaren;
Hij bezorget ons dag ende nacht,
Het staat alles in Zijne macht.*

*2. Wij gelooven in Christus al gelijk,
Zijnen Zoon ende onzen Heere,
Erfachtig in Zijns Vaders Rijk,
'Gelijk God van macht ende eere.
Uit Maria der maagd zade
Ons een ware mensch geboren;
Door Gods Geest uit 'louter genade,
Voor ons door de zond verloren;
Aan 't kruis gestorven ende geleid
In 't graf, tot Zijns doods zekerheid.*

*3. Ten derden daag om onzer g'rechtigheid,
Van den dooden is opgestanden;
Door 's Vaders kracht en heerlijkheid,
Lossende ons uit 's vijands banden;
Is ten hemel op verheven
Van de aard in 't openbare;
Zit tot Gods rechterhand beneven,
Voor ons een recht Middellare;
Vanwaar Hij ten eind ook komen zal
Richten levend en dooden al.*

*4. Wij gelooven in den Heiligen Geest,
God met den Vader en den Zone;
Die ons troost en maakt onbevreesd;
Ende versiert met gaven schoone
Alle christenheid verheven
Tot recht eenigheid begeven,
Welker de zonde werd vergeven.
Dat vleesch zal nog weder leven;
Na dezen jammer is nu bereid
Ons een leven in eeuwigheid.*

GEBED VOOR DE PREDIKATIE.

1.
*O God! die onze Vader bist,
Door Jezus Christ,
Geef Uwen Geest ons algemeen
Die ons ter waarheid leide;
Verhoor ons toch tot dezer stond,
Open den mond
Uws dienaars, dat hij Uw woord rein
En vrijmoedig verbreide.
Daartoe o Heer, genadiglijk,
Open ons hart en ooren,
Dat wij dat hooren vlijtelijk
En trouwelijk bewaren;
Opdat wij mogen vruchtbaarlijk
Uw lof altijd verklaren.*

Enkele martelaren uit VLAANDEREN die om het Woord Gods en de getuigenis van Jezus Christus ter dood gebracht zijn.

Overgenomen uit het MARTELARENBOEK van Adrianus Haemstedius

Gerard Moyart en Pieter de Meulen

[JAAR 1570.]

Gerard Moyart, geboren te **Ronse**, werd om de getuigenis van Jezus Christus te Oudenaarde gevangen genomen, en zo wreed behandeld, dat zij hem zelfs zijn nooddruft van spijs en drank (die immers aan onredelijke schepselen niet geweigerd wordt) onttrokken. Niettegenstaande dit alles, was hij door Gods genade zo tevreden in zijn gevangenschap, dat hij onbewegelijk bleef in de waarheid van het Evangelie, zoals men uit zijn brief, die hier volgt, kan bemerken.

"Lieve broeders en zusters.

Aan u geliefden bericht ik bovenal, dat ik tot heden toe, door 's Heeren kracht, in mijn gevangenschap welgemoed ben, zo zelfs dat de dagen in de gevangenis mij niet verdrietig zijn geweest, en het mij is, alsof ik niet gevangen ben, en vertrouw, dat ik, door de barmhartigheid Gods, volstandig blijven zal tot het einde toe. Met groot geduld neem ik ook deze kastijding van de Heere aan, en twijfel niet, of zij zal mij tot mijn nut dienen. Ook heb ik Hem gebeden uit de grond van mijn hart dat Hij mij al mijn vroegere verborgen en openbare zonden wil vergeven, zoals Hij zich over mij eindelijk ontfermd heeft; want mijn smeken is tot Zijn oren gekomen, zodat ik niet twijfel, hetzij ik leef of sterf, dat ik altijd des Heeren ben. Al moet ik ook mijn leven in dit jammerdal verliezen, zo ben ik nochtans verzekerd, dat ik het hiernamaals boven in het rijk van mijn hemelse Vader zal terugvinden.

Och, lieve broeders, ik wenste, dat ik u schrijven kon, hoezeer ik in de Heere getroost ben, Die Zijn kinderen bewaart in gevangnissen, pijnigingen, ja, in het water en in het vuur, zodat de vlammen hen niet beschadigen, noch enigermate scheiden van de liefde Gods, die in Christus Jezus is.

En, nu mijn lieve broeders en zusters, ik neem afscheid. Het koninkrijk der hemelen wordt geweld aangedaan, en de geweldigers moeten het innemen, waarnaar ik van ganser harte verlang, en hoop weldra, door de kracht des Heilige Geestes, tot mijn God te gaan; want ik zie, dat de tijd van mijn verlossing nabij is, en dat ik de Heere mijn offerande naar Zijn wil brengen zal. Hiermee neem ik, mijn lieve broeders en zusters, mijn laatste afscheid, totdat wij volmaakt hierboven in het huis des Heeren tot in eeuwigheid elkaar zullen aanschouwen."

Toen hij nu langer dan acht maanden had gevangen gezeten, en vele aanvallen van de vijanden der waarheid had verduurd, liet men zijn vonnis van Brussel halen, wat inhield, dat men hem als een ketter levend moest verbranden.

Op dezelfde wijze werd ook **Pieter de Meulen**, te Lopigem geboren, nadat hij eenentwintig maanden had gevangen gezeten, met bovengenoemde Gerard Moyart, op dezelfde dag aan de Heere in de vlammen opgeofferd. Aldus eindigden deze beide vrome getuigen, onder aanroeping van de naam des Heeren, hun leven te Pamele, op de 11^e April 1570.

Jasper Stevens

[JAAR 1573.]

Jasper Stevens, geboren te **Oudenaarden** in Vlaanderen, was een bejaard man, en woonde te Brussel, waar hij ouderling der gemeente was. Hij beijverde zich bij voortdoring de ere Gods en de opbouw van zijn gemeente te bevorderen, waardoor hij dikwerf zijn leven nacht en dag in doodsgevaar bracht, doch hij verloor graag zijn leven, opdat hij dit, volgens het bevel des Heeren, in eeuwigheid mocht behouden. Toen echter de tijd vervuld was, die God bestemd had, dat hij als een vroom getuige de waarheid met zijn bloed zou verzegelen, en het getal der uitverkorenen zou helpen vergroten, werd hij onder Gods toelating, te Brussel op de 31ste December, des avonds omstreeks negen uren, zeer onschuldig gevangen genomen. Zij brachten hem in de gevangenis Vrunte genaamd, en op nieuwjaarsdag brachten zij hem naar een andere gevangenis over, Treurenberg geheten.

Op de 13de Januari kwamen tot hem een zeer goed bekend man, Morlion genaamd, de beambte en hun klerk, die hem ondervroegen, Vooreerst vroegen zij hem naar zijn naam, en vanwaar hij was, wat hij hun zei; ten andere, of hij in zijn jeugd gedoopt was. Hij antwoordde toestemmend, en zei, dat hij daarmee tevreden was. Vervolgens vroegen zij hem, of hij niet herdoopt was. Hij antwoordde, dat hij tevreden was met de doop, die hij in zijn jeugd ontvangen had, toen hij gedoopt *was in de Naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes*.

Daarna vroegen zij hem, hoe lang hij in de roomse kerk verkeerd had. Hij antwoordde, dat dit omtrent dertig jaren geweest was, dat hij wel twintig jaren buiten zijn stad had gewoond, en wel in Waalsland.

Zij vroegen hem, waar hij voor het eerst zijn vrouw getrouwd had en in welke gemeente. Hij antwoordde, dat dit te Brussel was geweest en in de gemeente van onze Heere Jezus Christus, zoals dat, volgens Gods bevel, behoort.

Zij vroegen hem ook, of hij het avondmaal had bijgewoond en waar. Hij zei: Ja, en wel te Rijssel, Valenciennes en in meer andere plaatsen."

Zij vroegen hem naar de predikanten. Hij zei, dat zij niet meer in leven waren. Toen vroegen zij hem, of hij kinderen had, en waar die gedoopt waren. Hij zei: "Het een in Waalsland en het andere te Antwerpen." Zij wilden nu van hem weten, wie de leraar geweest was. Hij antwoordde: "Dit was Taffijn." "En waar is hij nu?" vroegen zij. Hij antwoordde, dat hij zich nu niet in deze streken ophield.

Toen vroegen zij hem, welke predikant zijn huwelijk had ingezegend. Hij zei, dat het er een was van God gezonden. Daarna vroegen zij hem, waar de kinderen gedoopt waren die hij van zijn laatste vrouw had gehad. Hij antwoordde: In de christelijke gemeente, zoals het behoort." Zij vroegen toen, wie de doopgetuigen waren. Hij zei: "Allen, die toen tegenwoordig waren."

Zij vroegen, wie zij waren en wie de predikant was. Jasper antwoordde, dat het hem van God niet bevolen was iemand te verklappen, en dat hij daarmee niet geholpen zou zijn. Want God," zei hij, "gebiedt in Zijn heilige wet dat wij Hem boven alles zullen liefhebben en onze naasten als onszelf. Hoe zou ik dan mijn naasten verraden? Ik zou niet graag zien, dat men het mij deed."

Toen bedreigden zij hem terstond met de pijnbank, en zeiden: "Wij zullen het u wel op de pijnbank doen zeggen." Jasper antwoordde daarop: "Ik ken uw bedoeling wel, lieve mannen, en weet, hoe gij de zaak beschouwt."

Daarna vroegen zij hem, of hij zich bekeren wilde en terugkeren tot de roomse kerk,

waaruit hij gegaan was. Vol goede moed antwoordde hij hun: "Neen, toch niet, maar ik wil zonder veinzen blijven bij die kerk, waarvan Christus het Hoofd is en niet de paus. Tegen deze kerk vermogen de poorten der hel niets. En, aangezien Zijn kerk door Zijn Geest en Woord wordt wedergeboren en geregeerd, zo houd ik mij alleen aan Zijn woorden vast, Die mij dat door Zijn Geest heeft doen verstaan, en Die moet door mij eeuwig lof en dank worden toegebracht."

Toen zij zijn volharding bemerkten, gebruikten zij schone smekende woorden en zeiden al vriendelijk: "Lieve vriend, bekeer u, het is nog tijd genoeg, en de Heere zal u genadig zijn, zoals Hij door de Profeet Ezechiël zegt." Hij zei daarop: "Ik dank de Heere, Die mij van de afgodendienst tot Hem, Die alleen de levende God is, bekeerd heeft. Doet ook alzo, bid ik u, lieve vrienden."

Toen zij nu zagen, dat hij zich niet naar hen wilde schikken, kwamen zij met de Schrift voor de dag, en zeiden, dat God, nadat Hij hemel, aarde en mensen had geschapen, de hemel daarna door Adams val had toegesloten, totdat Christus, Die beloofd was, zou verschijnen.

Jasper vroeg hun daarop, wat zij daaruit wilden besluiten. Zij zeiden, dat Christus na Zijn dood in de hel was neergedaald, om de mensen te verlossen.

- "Dit verkeerde gevoelen," zei hij, "hang ik niet aan, maar ik belijd, dat Christus in Zijn menselijke ziel en Geest de toorn Gods en de smart der hel gevoeld heeft voor onze onreine zonden, zoals Hij aan het kruis zei: *"Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?"* En dat Christus na Zijn dood niet in de hel geweest is, bewijzen Zijn woorden, daar Hij tot de moordenaar zei: Heden zult gij met Mij in het Paradijs zijn." Verder, toen Christus de geest gaf, riep Hij: "Vader, in Uw handen beveel Ik Mijn geest."
- Ten andere, voor Adam is, nadat hij de zonden begaan had, door het woord der belofte en het geloof, de hemel weer ontsloten, niet allen, die tot het zaad erkend zijn, welk zaad Christus is, Die als een Lam van de grondlegging der wereld voor hen en ons allen is gedood, en zij derhalve al dadelijk de hemel zijn ingegaan, zoals blijkt uit de gelijkenis, waar de rijke man Lazarus zag in Abrahams schoot."

Verder vroeg hij hun: "Wat betekent het toch "ter helle gevaren," toen het lichaam van Christus aan het kruis hing, en de Geest Gode was bevolen? Wat was er nu in de hel?" Zij antwoordden hem daarop niet, maar vroegen hem, of de ongedoopte kinderen ook zalig konden worden. Hij zei: Ja, ten minste die van gelovige ouders geboren zijn. Zulken, zegt Christus, komt het koninkrijk der hemelen toe. Er is geen onderscheid tussen oud of jong; zij zijn allen met één prijs gekocht, dat is, gewassen met het zuiver en dierbaar bloed van onze Heere Jezus Christus, uit genade, zonder verdiensten en niet door de doop, ofschoon deze nochtans de naam van zulk een heiligmaking draagt."

Na deze woorden vertrok de bisschop, en daarna kwam de priester van St. Goelen tot hem, die bijna met dezelfde woorden voor de dag kwam als de anderen, en wie hij ook op dezelfde wijze antwoordde.

Daarna kwamen tot hem twee predikmonniken, namelijk de overste van het klooster en de pastoor van St. Goelen. Deze vroegen hem, of hij zijn geloof wel van buiten en mondeling belijden kon.

Jasper antwoordde: Ja, God hebbe lof en dank!" Hij beleed het en zei: "Daarop wil ik, door Gods genade, leven en sterven." Men vroeg hem of hij niet geloofde in de roomse kerk.

Hij antwoordde, dat het hem door God niet geleerd noch bevolen was in die kerk te geloven; maar dat er een heilige christelijke kerk was, die vanwege God bezat

gemeenschap der heiligen, vergeving van zonden, opstanding des vleses en een eeuwig leven. Zij vroegen hem hierop, waar deze kerk bestond, of zij zichtbaar of onzichtbaar was; "want," zei de priester, "Ik zou ook wel zalig willen zijn; wijs mij daarom de weg naar deze kerk."

Jasper bedroefde zich, daar hij hun spotternij bemerkte, en antwoordde: Mij dunkt, dat u tot het boze geslacht behoort, die tot onze Heere kwamen, meer om te vragen dan om onderwezen te worden, evenals zij, die tot Johannes kwamen om zijn doop te berispen, en lieten zich zelf niet dopen. Doch, toen Johannes dit zag, zoals ik ook u doorgrond, zei hij, wat ik ook tot u zeg: "Gij adderengebroidsels, wie heeft u gewezen te ontvliesen de toekomende toorn? Brengt dan vruchten voort der bekering waarding, want de bijl ligt reeds aan de wortel der hoornen; alle hoorn dan, die geen goede vrucht voortbrengt, wordt uitgehouwen en in het vuur geworpen." Daarom heeft Christus te recht gezegd, dat de tollenaars en hoeren u zullen voorgaan in het koninkrijk Gods, want zij hebben aan de prediking van Johannes geloofd.

Daarna vroegen zij hem, hoe hij dacht over het sacrament des altaars, of Christus daar niet corporaliter, dat is, lichamenlijk, in de gedaante des broods tegenwoordig was, ja, zo volkomen en geheel, als Hij was, toen Hij uit de doden opstond. Hij zei: Dit strijdt met de artikelen des Christelijken geloofs, die zeggen, dat Christus opgevaren is naar de hemel en ter rechterhand des Vaders zit, wat wij naar Zijn mensheid moeten opvatten, tot de wederoprichting van alle dingen."

Zij vroegen hem verder, of hij niet geloofde, dat God almachtig is.

Hij antwoordde: "Ja zeker, want al de werken van God zijn openbaar en zichtbaar; maar, dat gij daaruit besluiten wilt, dat het natuurlijke lichaam van Christus in het brood zou zijn, dat geloof ik niet, want dit strijdt tegen de gehele Schrift en de rede."

Toen vroeg hij andermaal, - om zijn onwetendheid nog meer aan het licht te brengen, - of Christus niet zei tot de jongeling, dat het lichter, is dat een kameel gaat door het oog van een naald, dan dat een rijke ingaat in het koninkrijk Gods.

Jasper vroeg hem hierop, of de kameel door het oog van een naald gegaan was. De priester antwoordde. "Neen, maar God is machtig het te doen, zoals Hij machtig is het natuurlijke lichaam van Zijn Zoon Christus in het brood te doen komen, ofschoon dit met ons arm verstand in strijd is."

Jasper zei: Dat God op zekere tijd het lichaam van Zijn Zoon in het brood gezonden heeft of zenden wil, leest men in de gehele Schrift niet." De priester zei: Toen Johannes in de Jordaan doopte, zag hij de Geest neerdalen in de gedaante van een duif, Die toch onzienlijk is. Alzo kan Christus ook zichtbaar neerdalen, als wij als priesters in de mis het brood zegenen.

Jasper antwoordde: Ik belijd, dat de Heilige Geest niet was in de gedaante van een duif, maar veel meer in de duif verborgen, zoals volgens de leer van Panlus, de volheid der Godheid in het natuurlijke lichaam van Christus woont; maar dit bevestigt uw gevoelen niet.

Daarna vertrok de pastoor van St. Goelen.

Doch toen kwam de bisschop van Mechelen tot hem, die hem vriendelijk vroeg, of hij zijn geloof wel van achteren tot voren met de Schrift kou bewijzen, wat hij onmogelijk achtte. Jasper begon het van voren aan te bewijzen; maar hij viel Jasper terstond in de rede, en sprak over de neerdaling van Christus naar de hel, en vroeg: "Wat zegt u daarvan?"

Jasper vroeg op zijn beurt: En hoe denkt u daarover? De bisschop zei, dat hij geloofde dat Christus na Zijn dood was naar de hel gedaald, en het voorgeslacht daaruit verlost heeft en naar de hemel overgebracht.

Jasper zei: "Dat hebben uw geestverwanten ook gezegd, maar mij niet met de Schrift bewezen, en ook niet, dat de hemel tot de komst van Christus was gesloten." Toen vroeg de bisschop, of de jonge kinderen wel zonder doop zalig konden worden.

Jasper zei: "Ik zeg als vroeger, dat de doop zalig noch onzalig maakt, maar dat hij voor de kinderen of de volwassen en verordend wordt tot verzegeling van de rechtvaardigmaking van het geloof in Christus, verder tot een teken der gehoorzaamheid."

Zonder verder veel te spreken, ging de bisschop heen, en betuigde, dat, indien hij zich niet wilde bekeren, hij de hand van hem zou aftrekken, en de zaak aan de wereldlijke overheid overgeven. Jasper antwoordde daarop: "Ik dwaal niet."

Toen zijn vijanden zagen, dat zij niets op hem winnen konden, lieten zij hem op wrede wijze pijnigen, en wilden van hem weten, wie de predikant was en wie zijn aanhangers waren, doch God sloot de mond van deze brave man aldus, dat zij niets van hem vernamen. Hij zei: "Zou ik mijn naasten benadelen? Daar beware mij God voor, want dat zou handelen zijn tegen het tweede gebod, en het is een even grote zonde het tweede als het eerste te overtreden. Ik ben op de rechte weg. Wilt gij mij doen zondigen? O neen, o neen!"

Toen zij bij hem niet vorderden, veroordeelden zij hem op woedende wijze, om als ketter te worden verbrand. Daarna kwamen vele vijanden tot hem, die hem schone beloften deden, en hem door listige streken van betgeloof dachten af te kunnen trekken. Hij zei echter: "Gij verkwist uw tijd, en zijt mij moeilijk." Daarna kwamen er twee nonnenbroeders tot hem, die zeiden: "Indien gij wilt terug keren, beloven wij u genade, volgens het bevel." Jasper antwoordde: "Het is mij hetzelfde, met welke dood ik mijn Schepper prijs, laat mij met vrede."

De volgende dag, zijnde de dag, waarop hij zijn offerande zou doen, kwam er andermaal een nonnenbroeder tot hem, die vele listen aanwendde om hem afvallig te maken, en tot hem zei: "Jasper, vriend, de tijd begint te korte, hebt gij u niet bedacht? Blijft gij nog bij uw gevoelens?"

Jasper antwoordde: "Ik dwaal niet, ik ben op de rechte weg; ik hoop en bid God, dat Hij mij daarvan niet laat aftrekken."

Intussen kwam de scherprechter, die voor hem op de knieën viel, en bad: "O vriend, vergeef mij de dood, die ik u moet aandoen."

"Sta op," zei Jasper, "ik vergeef u graag; volbreng uw werk."

De scherprechter sloot hem de mond, opdat hij niet zou spreken; en toch zong hij onderweg de 130ste psalm:

"Uit de diepte, o Heere;

Mijner benauwdheid groot.

Roep ik tot U gaar zeere

In mijnen angst en nood."

En, aangezien zijn mond gesloten was kon men niets horen dan de galm. Na dit gebed liet hij zich gewillig aan de paal binden, en terwijl daarna het hout aangestoken werd, verbrandde men hem, terwijl hij de naam des Heeren aanriep.

Dit geschiedde de 27ste Januari 1573.

Mauris van Dalen

[JAAR 1573.]

Mauris van Dalen werd, om de getuigenis van het heilige Evangelie, gevangen genomen te **Somergem**, in Vlaanderen, waar hij een ouderling der gemeente van

Jezus Christus was, en wel in April van het jaar onzes Heeren en enige Verlossers 1573. Daarna werd hij door de gerechtsdienaren ongenadig gebonden, 's nachts naar Gent gebracht, en op bevel van de opperschout in de algemene gevangenis gezet. Toen de dienaren van de antichrist, die dag en nacht peinzen om het rijk van Christus geheel uit te roeien, dit vernamen, kwamen zij met de opperschout in de gevangenis om hem aangaande zijn geloof te ondervragen, waarvan Mauris zelf getuigenis gegeven heeft in een brief aan een broeder geschreven, die aldus luidt:

"Mijn vriendelijke groet aan u, mijn lieve vriend en broeder in den Heere!

Ik meld u, dat ik voor u niet kan verzwijgen, wat mij in de gevangenis door de opperschout, priester, enz. gevraagd is. Vooreerst vroeg de schout mij, of ik een vrouw had. Ik antwoordde ontkennend. "Hoe lang is het geleden, dat zij gestorven is?" "Een jaar." "Wie heeft haar begraven?" "Ik zelf." "Hoe, hebt gij haar doen begraven als een dier?" "Neen, maar zoals dit behoort."

Daarna vroegen de priesters, of ik herdoopt was. Ik antwoordde ontkennend, en verklaarde niet tot de wederdopers te behoren, zoals zij dachten. Toen zei de opperschout: "Gij bent de bisschop van de wederdopers." Ik zei, dat dit bij onderzoek als onwaar zou bevonden worden, ofschoon dit in mijn afwezigheid van mij gezegd was door de bijslaapster van de priesters, Maye van Belle geheten. En deze valse getuigenis tegen mij wordt door ulieden aangenomen.

Toen vroegen de priesters mij, hoe ik dacht over de doop. Ik antwoordde, dat het een begraving was van de oude mens der zonden, die vroeger gedood is in het bloed van onze Heere Jezus Christus, zoals Paulus leert. Toen zeiden zij allen tegelijk: "Dat is juist de leer van Calvijn."

Verder vroegen zij mij, of ik niet geloofde, dat het gezegende brood des altaars, zoals zij dat noemen, waarachtig het vlees en bloed van Christus was. Daarop antwoordde ik hun: "Hoe zou ik dat kunnen geloven, aangezien dit in strijd is met de gehele heilige Schrift en mijn geweten."

Daarna spraken zij nog zeer uitvoerig over alles, wat echter de moeite niet waardig is mee te delen, en gingen vervolgens heen.

Dit is het voornaamste, lieve broeder, wat zij met mij bespraken. Bid toch de Heere voor mij, om mij in deze mijn moeilijke gevangenschap te troosten met Zijn Heilige Geest, zoals Hij in mij begonnen heeft. Hem zij alleen lof en prijs van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen.

Door mij, Mauris van Dalen, een gevangene in de Heere."

Nadat nu deze vrome getuige van Christus omstreeks vijf weken gevangen gezeten, en veel verduurd had van de afgodendienaren, werd hij daarna door de opperschout als een ketter veroordeeld, om buiten de stad met het koord aan een paal geworgd en daarna verbrand te worden. Met vrijmoedigheid nam hij dit vonnis aan, verzekerd als hij was, dat, als dit zijn aardse huis zou verbroken zijn, hij dan een nieuw gebouw van de Heere zou ontvangen, eeuwig in de hemelen.

Toen hij door de gerechtsdienaren op de wagen gebonden werd, om naar de strafplaats te worden gebracht, zei hij zeer vrijmoedig tot het volk: "Vreest toch niet, lieve vrienden, voor hen, die het lichaam doden, maar vreest Hem, die beide ziel en lichaam in de eeuwige verdoemenis kan werpen." Op de gerechtsplaats aangekomen, werd hij terstond door de scherprechter aan de paal gebonden; en, daaraan staande, hief hij de ogen naar de hemel en zei: "O Vader, in Uw handen beveel ik mijn geest."

Daarna werd hij door de beul geworgd en verbrand, en gaf zijn leven, om Christus' wil, over, de 31^e Mei in het jaar onzes Heeren 1573.

Lieven van de Meern

[JAAR 1573.]

Lieven van de Meern een zeer deugdzaam en godsdienstig man, was geboren te **Gent**, waar hij was aangesteld tot ouderling der gemeente van Jezus Christus bij hen, die daar onder het kruis en de verdrukking van hun vijanden woonden. Naar de gaven, die hij van de Heere ontvangen had, was hij in deze gemeente met alle ijver in zijn betrekking werkzaam. En, aangezien God, de almachtige Heere, hem niet alleen tot deze werkzaamheid geroepen, maar ook in zijn heilige raad besloten had, dat Hij een hunner zou zijn, die met hun bloed de waarheid en de getuigenis van Zijn Zoon Jezus Christus zouden bevestigen, geschiedde het, dat Lieven op zekere tijd reisde van Gent naar Honscoten en Vuren voor enige, zaken, die hij daar te verrichten had. Onderweg ontmoetten hem enige vijanden der waarheid, die in last hadden, vanwege de hertog van Alva en zijn bloedraad, om de gelovige christenen overal te vervolgen en te vermoorden. Door deze werd Lieven aangezien voor een ketter, en zij namen hem daarom gevangen, en lieten hem te Vuren in een welverzekerde gevangenis opsluiten, waar hij zeer karig werd voorzien van spijs en drank, zoals hij in zijn eigen brieven heeft getuigd. Niettegenstaande dit alles, loofde en dankte hij de almachtige God, dat Hij hem uit de duisternis der afgoderij had verlost, en door Zijn genade waardig gemaakt, om een getuige te zijn der waarheid, zoals blijkt uit enige brieven, die hij uit de gevangenis aan zijn lieve vrouw en kinderen als tot een testament geschreven heeft, waaruit wij tot stichting van de christelijke lezer de voornaamste zaken ontleend hebben, zoals hier volgt:

"Zalig zijn zij die lijden om der gerechtigheid wil, want hunner is het koninkrijk der hemelen.

Genade en vrede zij u van God, de Vader, door onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus, met de vertroosting des Heiligen Geestes, Die ulieden en mij, mijn beminde vrouw en lieve kinderen, vertrooste in al de druk, die wij lijden om de heilige Naam en de getuigenis van onze Heere.

Nu dan, mijn beminde, acht het toch voor een grote blijdschap, als ons de goede God bezoekt met kruis en lijden, en dat om Zijns heiligen Naams wil, want dit is een zeker bewijs, dat wij tot zijn lieve kinderen en uitverkorenen behoren; want, die Hij liefheeft, kastijdt Hij tot hun zaligheid, zoals een goed vader zijn kinderen doet. Wat is toch de kastijding des Heeren, als Hij ons bezoekt met armoede, vervolging, gevangenschap, pijnigingen, doden en dergelijke anders dan een teken Zijner bijzondere liefde tot ons? Want wij zijn toch het uitvaagsel en het aangaapsel bij deze goddeloze wereld, en aan de dood overgegeven als slachtlammeren de gehele dag.

Doch, mijn allerliefste vrouw en kindertjes, laat ons daarom niet verflauwen, noch hen vrezen, die het lichaam doden, en niet anders kunnen. Laat ons Hem vrezen, Die machtig is beide lichaam en ziel in de eeuwige verdoemenis te werpen; daar er toch geen haar van ons hoofd valt zonder Zijn heiligen wil, want Hij bewaart ons Zijn kinderen als de appel Zijner ogen; en, al wat ons overkomt, geschiedt tot ons best en tot onze zaligheid. Want leven wij, wij leven Hem; sterven wij, wij sterven Hem, want wij zijn des Heeren. Wat zal ons toch van die liefde van Christus scheiden: verdrukking, benauwdheid, vervolging, honger, naaktheid, gevaar of zwaard? Niets; want in Hem overwinnen wij alles.

Daarom, mijn lieve vrouw en kindertjes, bid ik u, uit de grond des harten, u toch niet te zeer te bedroeven over mijn dood, en over de vervolging van ulieden, die gij

ondergaan moet om der gerechtigheid wil, omdat dit nu de wil Gods over ons is, want Hij zal ons, die hier een korte tijd verdrukt worden, de eeuwige blijdschap deelachtig maken, volgens Zijn heilige beloften, welke geen oog gezien, geen oor gehoord heeft, noch in het menschen is opgekomen, wat God bereid heeft dengenen, die Hem liefhebben.

Verder bericht ik u, beminde vrouw, dat ik gehoord heb, hoe genadig de Heere u bewaard heeft. Mijn hart verblijdde zich, toen ik dat hoorde, en wel, omdat de heren van Gent, toen zij mij kwamen ondervragen, zeiden, dat zij niet al de geheimen van de gemeente bekend waren; en toonden mij ook het boek met de namen der gemeente, het zegel en andere brieven, en berichtten mij, dat er nog enige andere geestverwanten van mij gevangen genomen waren, zodat ik wel bemerkte, dat het niet al te goed was toegegaan.

Daarna lieten zij mij zeer pijnigen, en vroegen mij naar vele dingen, waarvan ik niets wist. Ik heb ook, de Heere zij lof, niemand bezwaard, ofschoon zij mij naar vele personen vroegen en uit het gemeenteboek voorlazen. Zij vroegen mij, of ik een ouderling, was, waarop ik toestemmend antwoordde. Ook vroegen zij mij, of wij het avondmaal hadden uitgedeeld. Ik antwoordde toestemmend. Na meer dergelijke onnodige vragen gingen zij weg.

Hiermee beveel ik ulieden de almachtige Heere en het woord Zijner genade aan, en bid ulieden, mij te gedenken, in uw gebeden, gelijk ik doe, zolang ik in deze aardse tent wonen zal. Wees altijd goed getroost in de Heere, en groet alle kindertjes van mij met een heilige kus, en ik groet u allen evenzeer in de Heere.

Door mij uw lieven man en vader Lieven van de Meern, gevangene om de getuigenis van Jezus Christus. Geschreven 17 September 1573."

Nadat nu deze vrome getuige, van Christus velerlei aanvechtingen had verduurd, schreef hij vele troostrijke vermaningen aan zijn lieve vrouw en vooral aan zijn kinderen, waarin hij aandrong, dat zij dagelijks in de vrees Gods zouden toenemen, en zich wachten voor de schadelijke sekten der wederdopers, die altijd de eenvoudigen zoeken te verleiden en Christus in Zijn heilige menswording verloochenen, Die naar de beloften onze Immanuël en Broeder is, ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde. Desgelijks vermaande hij hen ook in allen ootmoed te wandelen, de brede weg van deze wereld te verlaten en de begeerlijkheden der jeugd te schuwen, en hen niet te volgen, die hen tot boosheid en zonden verleidden; maar dat zij elkaar zouden lief hebben, vooral hun moeder eren, en al de dagen huns levens gehoorzaam zijn in de Heere, zo ook hun meesters en vrouwen.

Daarna werd Lieven voor de overheid gebracht, voor wie hij zijn geloof zeer vrijmoedig beled; en, aangezien hij daarin volhardde, werd het doodsvonnissen over hem uitgesproken, om te worden verbrand, voor welk vonnis hij de almachtige God dankte.

Toen hij naar de gevangenis geleid werd, riep hij de Heere aan met de psalm:

"Als een hert gejaagd, o Heere.

Dat verse water begeert.

Alzo dorst mijn ziel ook zeere

Naar U, mijn God, hoog geëerd"

Vervolgens werd hij naar de gerechtsplaats gebracht, waar hij onder volharding de Heere zijn lichaam in het vuur opofferde, en zijn ziel in Diens hoede overgaf, de 15^e oktober 1573.

Terwijl Lieven daar gevangen zat, werd Johannes Gijs, die te Sandwich, in Engeland, woonde, en nu gereed stond om zijn vaderland onder het kruis met de prediking van het heilige Evangelie te dienen, ook daar gevankelijk binnen geleid, terwijl hij naar Werveke reisde, om zijn moeder te bezoeken. Als een spion werd hij gevangen genomen, doch daarvan vrijgesproken door zijn broeder Willem Gijs, procureur van het hof van Vlaanderen. En, ofschoon men spoedig naar zijn woonplaats en zijn werk onderzocht, en vernam, dat hij in Engeland woonde, daar gehuwd was, en men daar op raad van het hof verzocht, of een jonkman, die in een ketters land woonde, volgens de gewoonte van een ander land mocht trouwen, en het hof dit toestond, werd hij na enige weken gevangenschap, zonder dat het minste onderzoek naar zijn geloof plaats had, uit de kerker ontslagen, en vervolgde hij zijn reis. Deze had vroeger tot zijn versterking de belofte van God ontvangen, dat hij niet moest vrezen, aangezien hij hier niet zou sterven, maar het rijk van de paus nog zou helpen verzwakken. Omdat Lieven naast zijn kooi gevangen zat, werd deze door hem met vele troostrijke redenen uit Gods Woord tot zijn doodsdag versterkt.

Antonius uit den Hove

[JAAR 1573.]

Wegens de belijdenis van de hervormde godsdienst heeft de hertog van Alva, in het jaar 1573, een edelman uit **Gent**, Antonius Uit den Hove genaamd, levend geroosterd, en hem tot tijdkorting der Spanjaarden, aan een lang keten laten klinken, in een kring van vuur rondom een paal doen lopen, totdat dit de dienaars, die over deze gevoelige en langzame dood zelf jammerden, begon te hinderen, en deze, tegen de zin van de hertog, met hun zwaarden hem het leven benamen.

Jasper de Metser

[JAAR 1574.]

Jasper de Metser, in **Vilvoorden** geboren, was een metselaar van beroep, en omtrent zesendertig jaren oud. Toen hij te Antwerpen met groten ijver als ouderling in de christelijke gemeente was werkzaam geweest, opdat het rijk van Christus van dag tot dag mocht toenemen, en het rijk des satans teniet gaan, toonde hij de liefde voor zijn ambt niet alleen aan de levende leden van Christus, maar hielp ook hun lijken eerbaar zonder enige pauselijke bijgelovigheid, naar het voorbeeld van de lieve Tobias, begraven.

Op zekere avond gebeurde het, dat hij en twee van zijn medebroeders een hunner gestorvenen, een broeder in het geloof, wilden begraven; doch zij waren verraden, want, toen hij nog geen half uur in het huis vertoefd had, klopten er drie gerechtsdienaren op de deur, en riepen met luider stem: "Slaat de schelmen dood." Een broeder, die buiten de deur stond, antwoordde: "Schreeuwt toch zo niet, het zijn geen dieven noch schelmen." Zij grepen hem en trokken hem bij zijn mantel, doch door 's Heeren hulp ontliep hij hun, zo ook de andere broeder, die zij daarna wilden grijpen.

Jasper echter, aangezien zijn uur gekomen was, en de schout er bij kwam, werd gevangen genomen, stevig met touwen gebonden en naar de gevangenis gebracht. Terstond daarna ontkleedden zij hem, en wierpen hem met grote onbarmhartigheid op de pijnbank, en hoopten aldus van hem te horen, wie zijn medebroeders en zusters waren. Doch God, Wiens heiligen Naam hij tevoren zeer hartelijk had aangeroepen

om Zijn vaderlijke hulp en bijstand in deze strijd, verleende hem Zijn genade, zodat hij over niemand een woord sprak. Wat meer is, hoe gruwelijk zij hem ook pijnigden, vernamen zij niet eens, waar zijn huis was geweest. Aldus belachte God hen in hun tirannische aanslagen, waarover zij op de tanden knersten. De schout zei: "Wacht wat, wacht wat! ik zal het u morgenavond wel doen zeggen," en aldus gingen zij heen. Doch Jasper dankte God voor Zijn genade, en vaderlijke bijstand. Des anderen daags wierpen zij het lijk, dat nog onbegraven was, op een kar, voerden het naar het galgenveld, en smeten het de dieren ten spijs voor.

De vrouw van Jasper, die zwanger was, hoorde dit aangaande haar man, beweende bitter haar lieve gevangen man, ten gevolge waarvan de barensnood haar overviel. En, als zij nu omtrent vier dagen met een vreselijk bedroefd hart in barensnood had verkeerd, sloot zich het hart van grote droefheid, en stierf zij in die toestand met haar ongeboren kind. Terwijl hij in de gevangenis vertoefde, kwamen verscheiden verleiders tot hem, die dachten hem van zijn geloof afvallig te maken, daar de één een afgodendienaar en de ander een dronkaard was. Op zeer moedige wijze zei Jasper: "Bekeert ulieden eerst van uw boos voornemen, komt dan terug, en laat ons dan tezamen spreken, want een afgodendienaar en een dronkaard zullen het rijk van Christus niet beërven. Wijkt daarom van mij, gij werkers der boosheid, ik ben op de rechten weg, en heb u niet nodig."

Toen hij nu omtrent vijf weken had gevangen gezeten, werd de 23^e December het doodsvonnis over hem uitgesproken, namelijk om als ketter rondom de stad op een stuk tiendwerk gesleept en daarna aan een paal verbrand te worden ten schouwspel van ieder. Hij dankte God, dat hij waardig bevonden was om Christus' naam te lijden.

Des anderen daags, 's morgens de 24ste December, kwam de scherprechter met al zijn dienaren, om het vonnis aan hem te voltrekken, die hem de tong tussen twee ijzers schroefde, en met een gloeiend ijzer overstreek, opdat deze zich niet zou loswringen, en sloot de mond met een doek, opdat hij als een lam zou zwijgen. Daarna brachten zij hem naar buiten, waar een stuk tiendwerk en slede gereed stond, om hem daarop te binden, en aldus werd hij, bebloed van het stoten en slaan, als een dier langs de straten gesleept. Ofschoon hij niemand onrecht had aangedaan, werd hij nochtans met Christus zijn Meester onder de kwaaddoeners gerekend. Het volk, dat dit zag, liep hem na; enige spotten er mee, anderen sloegen op de borst, en beweenden in hun hart dit droevig schouwspel, en weer anderen zeiden in het openbaar: "*O God, zal het niet spoedig U verdrieten?*" Vele broeders sterkten hem in deze strijd, die hij dankte door zijn hoofd en handen, zo goed hij kon, naar de hemel te verheffen, en toonde daardoor tevens ook zijn verlangen om bij de Heere van de hemel te zijn.

Na hem geruime tijd te hebben voortgesleept, brachten zij hem op de markt, waar hij zijn offer volbrengen zou. Daar viel hij op de knieën om te bidden, wat hem echter niet werd toegestaan. De gerechtsdienaren dreven hem voort, bonden hem aan de paal, staken het vuur aan, en verbrandden hem op de 24^e December, in het jaar onzes Heeren 1574.

Pieter Panis

[JAAR 1577.]

Het eerste wat Don Juan, na zijn komst in de Nederlanden, onder zijn bestuur met kracht voorstond, was de strenge handhaving van de roomsen godsdienst, waarop hij ook hij het bestuur van Holland en Zeeland zeer aandrong. Hij schreef ook aan alle

oude en nieuwe bisschoppen, kettermeesters, raden en anderen, dat zij op de predikanten moesten letten, hun samenkomsten storen, en hun schapen voor deze wolven verzekeren, en die als verstoorders van de algemene rust straffen.

Op de 16de Mei nu, in het jaar onzes Heeren 1577, had er buiten **Mechelen**, in het kleine dorp **Bolheijn**, tot bijzondere troost van de christenen, die honger en dorst hadden naar de gerechtigheid, een christelijke predikatie plaats, onder de leiding van een bedenaar des goddelijke Woords. En aangezien de satan een ervvijand is van de Evangelische waarheid, ruide hij enige der zijn op, als mr. Jakob de Backer, schrijver van de schatbewaarders van Mechelen, en Jan Quant, een dienaar van die stad.

Laatstgenoemde kwam met Jakob op de plaats waar de samenkomst der christenen plaats had. Hij wist veel volk bij elkaar te krijgen door met luider stem te roepen: *"Goede mannen, komt toch, goede mannen, komt toch."* Toen de christenen dit vernamen, gingen zij uit elkaar, en verstrooiden zich, teneinde de wrede vervolgers geen gelegenheid tot enig kwaad te geven. Kort daarna werd een vroom christen en burger, Pieter Panis genaamd, een kleermaker van beroep, door genoemden Jan Quant bij de schout vals beschuldigd, namelijk dat hij de predikant bij de vergadering was geweest, en daar had gepredikt; waarom Pieter, op de 24^e Mei, naar de grote gevangenis op de markt gebracht werd. En, aangezien deze Pieter een eerzaam en zeer geacht man was, vroom van leven, zoals een godzalige betaamt, en zeer bemind en aangenaam was bij zijn bureu, gingen op Pinksteravond vier of vijf dezer naar de heer Willem de Klerck, ridder, heer van Boevekerke en schout van Mechelen, die sedert jaren een groot vervolger der christenen was, en verzochten hem ootmoedig deze vromen Pieter genade te bewijzen, en hem vrij te laten.

De heer Willem antwoordde: "Ja, hij behoort tot het volk, dat zich altijd wil laten ophangen en verbranden; hij wil van zijn ketterij geen afstand doen en blijft hardnekkig. Ik zweer u bij God, dat ik om mijn geloof geen vinger in een brandende kaars zou willen steken." Met zulke lasterlijke woorden wist hij de vrome bureu en voorsprekers van Pieter van zich te verwijderen.

Op de 11e Juni van dat jaar, toen Pieter nog gevangen zat, kwam Don Juan van Oostenrijk, zijn biechtvader, een minderbroeder en de gezant van de paus te Mechelen. Bij deze vervoegde zich Petrus Lupus, anders Wolf, prior en geestelijke van de karmelieten, en gaf hun te kennen, waarom Pieter gevangen zat, benevens zijn ijver en vrijmoedigheid in het geloof, die hij openbaarde in de gevangenis. Toen nu deze vervolgers van Christus uitvoerig beraadslaagd hadden, hoe zij het met deze vromen man zouden aanleggen, om hem ter dood te brengen, besloten zij eindelijk, volgens hun bloeddorstige aard, tot zijn doodsvonniss, en vermaanden de overheid daarin toe te stemmen. Door de bestuurders werd dit vonnis voor goed aangenomen, en op de 15de Juni uitgesproken. Zij dachten daarbij niet aan het vredesverdrag te Gent, noch aan hun eed en beloften, die zowel door Juan van Oostenrijk als andere heren, edelen en staten waren gegeven, evenmin aan het schrijven van de prins van Oranje, dat zij toch niet weer zulk een droevig schouwspel zouden herhalen.

Een paar uren nadat het vonnis was uitgesproken, werd Pieter als een getrouw getuige der waarheid, onder volständigkeit des geloofs, naast het stadhuis op een schavot gebracht, wat daartoe was op gericht, om zijn offer te brengen. Met de grootste vrijmoedigheid sprak hij met een vurige ijver voor het gehele volk het gebed van onze Heere Jezus Christus uit, en besloot dit met de twaalf artikelen van ons algemeen christelijk geloof, en beval aldus met grote standvastigheid zijn ziel aan de

Almachtige God, en na onthoofd te zijn, ontsliep hij zalig in de Heere. Daarna hingen zij zijn lijk aan de galg op Romkensberg, aan de vogelen ten spijs.

De uitvoering van dit vonnis had plaats tot groot misnoegen der inwoners van Mechelen en wantrouwen van de hervormde christenen, die nu vroegen, wat men van de vrede, die nu voorgesteld werd, te wachten had; want zij zagen hier vervuld wat David van de goddelozen zegt, dat zij vriendelijk spreken met hun naasten en het boze in het hart hebben.

Simeon van Torre

[JAAR 1580.]

Daar de stad **Kortrijk** de 26e Februari 1580, des morgens om vijf uur, werd ingenomen, gedroegen zich de vijanden der waarheid jegens de hervormden zeer hard en bitter, en namen onder anderen gevangen zekere Simeon van Torre, een zeer oud, eerzaam en Godzalig man, ouderling van de gemeente van Christus daar. Bij dit oproer kreeg hij een slag met een wapen op het hoofd; en, terwijl hij meende naar huis te gaan, werd hij gevangen genomen. Toen de vijanden wisten, wie hij was, gaven zij hem menige zware slag, omdat hij op hogere leeftijd de ware godsdienst zo ijverig had voorgestaan. Zij trokken hem de grijze baard geheel uit, wonden hem met dolken op vreselijke wijze, en wierpen hem aldus in de gevangenis, waar hij hulpeloos en zeer ellendig stierf.

Nadat aldus deze vrome man zijn leven geëindigd had, werd zijn lijk door hen begraven op zekere plaats, de Broel genaamd, waar men de klederen bleekte, en wel met het hoofd boven de grond, tot spot van de christelijke godsdienst en tot grote verachting van zijn persoon.

Wouter Wilge

[JAAR 1581.]

Wouter Wilge was een bejaard aanzienlijk man van **Kortrijk** en een warm voorstander van de hervormde godsdienst. Nadat de stad door de vijand was veroverd, begreep hij zeer goed, dat zij, in geval zij hem in handen kregen, hun moedwil aan hem betonen zouden. Hij ontvluchtte daarom over een munt in een goot, doch werd gevangen genomen en in zijn woning teruggebracht, en nadat hij daar een zeker losgeld had betaald, vertrok hij in het geheim naar een hooizolder, waar hij enige dagen vertoefde. Vandaar wist hij 's nachts over een muur in zijn huis te komen, waar hij zich verborg in een groot duivenhok, en daar op ellendige wijze zeventien maanden doorbracht.

Op zekere Maandag werd hij echter ontdekt, vandaar gevoerd en voor de rechters gebracht. Na door hen te zijn ondervraagd, werd hij naar het kasteel in een donkere put geleid, waar hij omstreeks veertien dagen vertoefde. Daarna onderwierpen zij hem aan scherper onderzoek, teneinde van hem enige geheimen te vernemen. Van de pijnbank werd hij andermaal naar het kasteel overgebracht, waar na enige dagen het doodsvonnis over hem werd uitgesproken, om namelijk te worden opgehangen.

Toen zij hem zeer mismaakt, bleek als de dood, met loshangend hoofdhaar, dat hem tot de schouders reikte, met een sneeuw witte baard, die tot aan zijn middel hing, uit het kasteel op de markt brachten, waar hij zou worden gedood, boden zij hem tot drie malen genade aan, indien hij zijn geloof wilde laten varen, en hielden hem daarbij zijn hogen, ouderdom en vele andere dingen voor ogen, om hem aan het wankelen te brengen. Doch hij zag op de belofte van God en wat Hij zegt tot hen, die standvastig

blijven in de waarheid tot het einde toe, en antwoordde hen, *dat hij liever in de handen der mensen wilde vallen, dan zijn geloof verzaken en te vallen in de handen van de vertoornde God, en dat hij liever met ere wilde sterven dan met schande leven.* Eindelijk lieten de vijanden hem, terwijl hij op de ladder stond, door de pastoor van Menen en een minderbroeder genade aanbieden, indien hij hun sacrament wilde ontvangen. Hij verzocht hun, dat zij hem niet meer moeilijk zouden vallen, en riep met het uitspreken van het Onze Vader de naam des Heeren aan; en, nadat hij de twaalf artikelen des geloofs had beleden, zei hij eindelijk: *"O, hemelse Vader in Uw handen beveel ik mijn geest;"* en ontsliep alzo in de Heere de 11de Oktober 1581.

Jan Missuens de Jonge

[JAAR 1582]

Jan Missuens de Jonge, ook van Diest genaamd, wiens vader te Antwerpen in het jaar 1571, om de waarheid van het Evangelie, werd opgeofferd, zoals boven is verhaald, was door zijn vader in de christelijke godsdienst als een Timothéüs van zijn kindse dagen derwijze onderwezen, dat hij, tot mannelijke leeftijd gekomen zijnde, een bedienaar werd van het goddelijke Woord, en vervulde eerst dit ambt in een dorp bij Oudenaarden, **Nuyse** genaamd, omstreeks het Jaar 1580. Doch aangezien men de gemeenten in die omtrek wegens de ontevreden en niet meer kon bedienen, vertrok hij met enige anderen vandaar, en bediende het predikambt des goddelijke Woords op het eiland Cadsant. Nadat hij daar enige tijd gestaan had, begaf hij zich naar Dordrecht, en verscheen daar de 1^e November 1583 in de classis, met het verzoek aan de broeders om hem de een of anderen kerkdienst in die classis te beschikken.

Nadat zij hem hadden gezegd, dat zij hem in die tijd niet konden helpen, keerde hij terug, naar Vlaanderen; en, terwijl hij van Brugge naar Sluis met andere reisgenoten in een schuit voer, werd hij door de vijand gevangen genomen. De anderen moesten een zeker losgeld betalen, doch hem, vooral toen zij vernamen, dat hij een predikant was, brachten zij op het slot te Middelburg in Vlaanderen; waar zij hem spoedig daarna, uit bittere haat tegen de hervormde godsdienst, in een zak bonden, een zware steen daaraan hechtten, in het water wierpen en aldus verdrongen, in het jaar 1583.

Johannes Florianus

[Jaar 1585]

In het jaar 1585 werd om de belijdenis der Goddelijke waarheid ter dood gebracht Johannes Florianus, in leven bedienaar van het heilige Evangelie, laatst te Brussel, in welke stad hij benevens twaalf andere predikanten, het Evangelie in het openbaar verkondigde, totdat de stad zich, door hongersnood gedreven, aan de prins van Parma moest overgeven. Daarbij was onder andere tot voorwaarde gesteld, dat de bedienaren des goddelijke Woords en het krijgsvolk, daar in garnizoen, mochten vertrekken, en onder zeker geleide zonden worden overgebracht naar Bergen op Zoom.

Toen zij op de 8e Maart 1585 uit Brussel vertrokken, kwamen zij omstreeks de middag van de volgende dag te Lier. Vergezeld van een zijner zonen ging Johannes Florianus met een troep soldaten buiten de stad om. Toen zij op enige afstand van de stad waren gekomen, stonden daar twee vijanden te paard, die, aan hun kleding te zien, kapiteins of andere bevelhebbers schenen te zijn, en onze soldaten lieten voorbij gaan. Toen ook Johannes Florianus wilde voorbij gaan, spraken zij hem aan, en vroegen hem, wie hij was en of hij een burger was van Brussel. Hij antwoordde, dat hij een der predikanten van Brussel was. Zij vroegen hem naar zijn verlofbrief. En,

toen hij zei, dat bij de overgave van de stad de voorwaarde was gemaakt, dat predikanten onder de soldaten zonder vrijbrief mochten uittrekken, greep een hunner hem van achteren in de hals en zei: "Geef u gevangen, als gij een predikant bent moet gij met ons mee gaan."

De predikant gedroeg zich zeer geduldig daaronder, doch verzocht hun hem niet zo bij de hals vast te houden, daar hij met hen wilde gaan, waar zij wilden. Zij plaatsten hem bij zich te paard, en reden met hem terug naar Lier, terwijl zij zijn zoon, die omtrent twaalf of dertien jaren oud was, en die hij bij zich had, wegjoegen, die zijn moeder deze droevige tijding met de grootste verbaasdheid terstond overbracht. Daar zij bij dit bericht zeer bedroefd en verlegen was, raadpleegde zij met de andere bedienaren des Goddelijken Woords, die ook uit Brussel gekomen waren, en men bepaalde zo spoedig mogelijk te vernemen waar men haar man gebracht had. Op bevel van de heer van der Tempele, die Gouverneur te Brussel geweest was, werd er ook een bode uitgezonden, die vernam, dat Johannes Florianus omtrent twee uren te Lier vertoefd had, en daarna overgebracht was naar een van de naastbij gelegen dorpen, waar men de bode wist te zegen, dat er een bejaard man door geleid was, maar men wist niet waarheen. Met deze berichten kwam de bode ditmaal terug.

Later vernam de vrouw van genoemde predikant, die te Bergen op Zoom was, dat haar man gebracht was naar zeker vlek bij Antwerpen, Leveren genaamd, waar toen de prins van Parma met zijn leger in bezetting lag, en dat hij daar in de gevangenis was opgesloten. Op bevel van de eerbare raadsleden van Bergen zond zij er verscheiden boden heen met brieven, waarin zij verzocht, dat haar man ongedeerd mocht terugkomen, doch tevergeefs.

Toen Johannes Florianus in de kerker zat, werd hij dagelijks door de priesters zeer gekweld, die hem bedreigden, dat, indien hij zijn godsdienst niet wilde laten varen, hij moest sterven, terwijl zij er bijvoegden, dat, wanneer hij zijn godsdienst vaarwel zei en de roomsen aannam, hij zijn leven zou behouden, en dat hem daarenboven een goed onderhoud zou gegeven worden. Ook beval de prins van Parma zijn luitenant, de vicomte de Gant, met hem te spreken.

Toen deze tot hem kwam, zei hij, dat het wegens zijn hoge jaren hoog tijd was zich te bekeren. Johannes Florianus antwoordde hierop, dat hij zich geen dwaalleer bewust was, maar zich veel meer ten enenmale verzekerd hield, dat hij niet anders dan de zuivere waarheid in oprechtheid bad gepredikt. Nadat hij op velerlei wijze zeer was bedreigd, verklaarde hij vrijmoedig, dat hij van harte bereid was bij zijn geloof te leven en te sterven. Toen de vijanden der waarheid zagen, dat zij noch door bedreigingen noch door schone beloften hem van zijn gevoelens konden afbrengen, verzwaarden zij zijn gevangenschap, en wierpen hem in een gat, waar hij enige dagen zeer veel ongemak uitstond, waardoor zij nog eens beproefden hem van gevoelen te doen veranderen. Doch, toen zij zagen, dat zij ook daarmee niets vorderden, zelfs nadat hij omtrent vier weken in de gevangenis had vertoefd, zei eindelijk de prins van Parma tegen de vicomte de Gant: "Laat de ketter in een zak stoppen en hem verdrinken."

Hierop werd Johannes Florianus in de avond van dezelfde dag aangezegd om zich te bedenken of hij van zijn ketterse gevoelens afstand wilde doen, onder bedreiging, dat, zo hij het niet deed, hij de volgende dag zou sterven. Enige tijd daarna kwam ook de vicomte de Gant tot hem in de gevangenis, en nadat deze vele scheldwoorden tegen de hervormden godsdienst had uitgebraakt, zei hij, dat hij zich verheugde zo lang te hebben geleefd om zulk een verdorven ketter ter dood te mogen helpen veroordelen. Johannes Florianus zei daarop: "Gijlieden verdoemt mij als een ketter; maar God, Die

een rechtvaardig rechter is, zal daarover te Zijner tijd oordelen."

In de vroege morgen van de volgende dag werd hij door enige soldaten stilzwijgend uit de gevangenis geleid. Dit zagen de inwoners van die plaats; en, daar zij wisten dat er een predikant gevangen zat, vroegen zij aan de soldaten, waar zij met de oude man heen wilden. Men maakte hun wijs, dat men hem een eind weegs uitgeleide deed, en hij werd dan ook een half uur gaans buiten het dorp gebracht. Terwijl hij tussen de soldaten naar de plaats gevoerd werd, waar men hem zou ter dood brengen, zond hij gedurig een gebed tot God op, en voegde ook anderen zulke vermaningen toe, dat enigen van hen, die hem geleidden, tot tranen toe bewogen werden, en onder elkaar begonnen te mompelen waarom men zulk een man doodde.

Op de bestemde plaats gekomen, was daar een zeer onreine put, waar hen door een van de oversten gezegd werd: "Zie hier de plaats, waar u sterven zult." Johannes Florianus haalde de woorden aan van Jezus Christus: *die zijn ziel vindt, zal dezelve verliezen, en die zijn ziel zal verloren hebben om mijnentwil, zal dezelve vinden.*" Toen hij bij de put neerknielde om zijn ziel in de handen des Heeren, door het gebed aan te bevelen, werd hem een zak over het hoofd gesmeten, en, nadat die was toegebonden, werd hij in de put geworpen, waar nauwelijks zoveel water in was, dat hij daarin bedekt kon liggen. Toen zij zagen, dat hij zich nog lang bewoog, doorstaken zij hem eindelijk met een spies, en aldus ontsliep hij in de Heere.

Nadat deze getrouwe dienaar van Christus aldus door zijn dood der waarheid getuigenis had gegeven, liet men zijn bedroefde weduwe, die nog acht kinderen van hem in leven had, door een bode weten, dat haar man in het leger van de prins van Parma voor Antwerpen aan de pest zijn eigen dood was gestorven; doch later vernam zij van geloofwaardige getuigen het tegendeel. Eerst uit de mond van mr. Hendrik Hennincy, bedienaar van het Goddelijke Woord, vroeger te Brussel doch later te **Middelburg**, in Zeeland, die van alles wat hier boven is meegedeeld, zeker was onderricht door lieden, die op die tijd in het leger van de prins van Parma waren, vernam zij, hoe haar man omwille van het evangelie was gedood, en aldus de kroon der vrome getuigen van Christus had ontvangen.

Later hoorde zij het ook van zeker edelman uit Vlaanderen, alsook van enige aanzienlijke kooplieden, die verklaarden, dat zij Johannes Florianus hadden zien ombrengen, alsook, dat zij hem nog in de zak, voor hij in de put geworpen werd, hadden horen spreken en betuigen, dat het om de goddelijke waarheid was, waarom hij leed. Zij voegden er nog bij, dat de vicomte de Gant, van wie boven gesproken is, nog op die dag, als door de rechtvaardige wraak, die de almachtige God over hem had beschikt, wegens zijn goddeloze taal, is gestorven. Hij was namelijk te paard aan de brug over de Schelde gekomen, en werd daar, met nog enige anderen, eensklaps in de lucht gesmeten, toen de brandschepen aankwamen, die de lieden van Antwerpen hadden afgezonden, om genoemde brug te vernielen.

Aldus eindigde Johannes Florianus, bedienaar van het goddelijke Woord, die uit Brussel kwam, door de valse daad van de prins van Parma, zijn leven in de ouderdom van drieënzestig jaren. Hij was te Antwerpen geboren, en verliet in het jaar 1560 zijn vaderstad, en wel wegens de vervolging van de antichrist, daar hij enige stichtelijke boeken uit het Latijn en Frans in onze Nederlandse taal had overgebracht, die dienden tot onderwijs en troost voor allen, die de zaligheid van hart liefhebben, en tot weerlegging van de dwalingen en bijgelovigheden van het pausdom, welk werk te verrichten in die tijden zeer gevaarlijk was.

Margriete Pieronne

[JAAR 1593.]

Wij kunnen niet nalaten hier te beschrijven, wat enige jaren daarna te **Valenciennes** door toedoen der Jezuïeten teweeg gebracht is bij een zeer deugdzaam vrouw, met name Margriete Pieronne, die geboortig was van Sausay, een dorp in het bisdom Kamerijk. Zij ging met haar man, **Ambrosius Marchaut** genaamd, te Valenciennes wonen, waar zij enige tijd gerust leefde. Later wilde zij niet langer de weerbarstigheid van haar dienstbode verdragen, en werd door deze bij de vaders Jezuïeten beschuldigd, dat zij in vele jaren de mis niet had bijgewoond, en dat zij in haar huis een bijbel bewaarde, in welke te lezen al haar genot en vreugde was. De Jezuïeten gaven dit terstond aan de wereldlijke overheid te kennen, en beijverden zich, dat zij terstond gevangengenomen en in de kerker gezet werd. Enige van haar vrienden lieten haar waarschuwen, dat zij zich enige tijd moest verbergen, doch door de onachtzaamheid van hen, die tot haar waren gezonden, was zij hiervan onkundig gebleven, terwijl het de almachtige God behaagde, dat zij om de waarheid van het Evangelie zou lijden, en het getal der martelaren vol maken.

Toen zij in de gevangenis was, ontboden de rechters haar voor zich, en vroegen haar: "Wel, Margriete, zoudt gij niet weer naar huis willen gaan, bij uw man en kinderen?" "O ja, indien dit God behaagt."

Zij zeiden daarop: "Bij de vaders Jezuïeten hebben wij zoveel teweeggebracht, dat gij de gevangenis zult verlaten, wanneer gij slechts een geringe zaak wilt doen."

"Dat wil ik graag doen, in zoverre dit niet strijdt met de eer van God en de zaligheid van mijn ziel."

"Neen, toch niet, Margriete," zeiden zij: "Men zal een schavot oprichten op de grote markt voor het stadhuis, waarop men u brengen zal. Wanneer gij daar bent, moet gij vergeving vragen aan God en aan de rechters. Daarna zal men vuur ontsteken, waarin gij uw bijbel tot as verbranden zult, zonder een woord te spreken."

"Mijn heren," zei zij, "zegt mij eens te goeder trouw, is mijn bijbel niet goed?"

Tezamen antwoordden zij: "Ja, hij is goed."

"Aangezien, gijlieden, mijn heren, bekent, dat hij goed is, waarom moet ik hem dan in het vuur werpen."

"Om de vaders Jezuïeten tevreden te stellen," antwoordden zij. "Bedenk dat het anders niet is dan papier, wat gij verbranden zult. Doe het alleen om uw leven te redden, en gij zult wel doen. Daarna zult gij een anderen bijbel kunnen kopen, zoals gij zult goedvinden."

Zij waren meer dan twee uren bezig om haar dit aan te raden en voegden er bij, dat het was om groter genot te smaken. Doch deze goede vrouw, versterkt door de Heilige Geest, antwoordde vrijmoedig: Ik zal dit nooit doen. Wat zou het volk zeggen, als het zag, dat ik mijn eigen bijbel verbrandde? Zouden zij niet zeggen: "Zie eens, welk een ellendige vrouw, die haar bijbel in het vuur verbrandt, waarin de leer vervat is, nodig tot haar zaligheid? Ik verkies liever zelf verteerd te worden, dan mijn boek te verbranden."

Toen de heren zagen, dat zij naar hun raad niet wilde luisteren, lieten zij haar in een strenge kerker sluiten, en men gaf haar alleen water en droog brood, en meenden, dat zij door deze wreedheid haar zouden kunnen aftrekken van haar goede gevoelens, doch alles was tevergeefs. En, aangezien zij geruime tijd gevangen zat, zonder dat men wist, waar zij gebleven was, dachten velen, dat zij in het geheim in de gevangenis

was omgebracht. De rechters deden hun best om haar van de ware godsdienst afvallig te maken, en zonden daartoe bij herhaling tot haar een leraar, Vibenoïne genaamd. Het was hem echter onmogelijk deze vrouw daartoe te bewegen; en later betuigde hij bij herhaling, dat hij geen reden vond om haar te doen sterven.

Op een Vrijdag eindelijk, de 22^e Januari 1593, veroordeelde men haar om op een schavot te worden geleid, opgericht voor het stadhuis te Valenciennes, om daar haar bijbel te zien verbranden, en daarna zelf aan een paal te worden geworgd, terwijl het lijk buiten de stad naar het galgenveld gesleept zou worden.

Toen zij op het schavot stond, zei zij zeer duidelijk op het gebed van onze Heere: "*Onze Vader,*" enz. Toen zij werkelijk haar bijbel zag verbranden, riep zij met luider stem: "Gijlieden verbrandt het heilig Woord des Heeren, dat gij vroeger heilig en goed genoemd hebt."

Nadat zij andermaal het "Onze vader" had gebeden, werd zij geworgd, en gaf zij haar geest zeer liefelijk in de handen van haar hemelse Vader zo zelfs, dat na haar dood haar gelaatskleur niet veranderd was. Zij gaf daardoor aan de lieden van Valenciennes een bewijs en spiegel van het onrechtvaardig vonnis, en een bevestiging, dat de dood der martelaren van Jezus Christus kostelijk is in de ogen van Zijn hemelse Vader, tot schrik der rechters, en tot een eeuwige gedachtenis aan de barbaarse wreedheid der beulen de Jezuïeten.

Jan Cateau

[JAAR 1595.]

In hetzelfde jaar van onze Heere en Zaligmaker 1595, werd ook Jan Cateau, pachter te **Ijperen**, een stad in Vlaanderen, om de belijdenis van het heilige Evangelie gevangen genomen. En, daar hij standvastig bij zijn geloof bleef, en alle valse leringen en bijgelovigheden tot het einde versmaadde, werd hij eindelijk in de stad opgehangen en geworgd.

Anneken uit den Hove

[JAAR, 1597.]

Toen het in het openbaar verbranden en doden wegens de godsdienst enige tijd in Brabant was gestaakt, dat misschien plaats had uit vrees voor het volk of uit enige ongerustheid wegens het plegen van een zo kwade daad, gaven de vijanden der waarheid zich eindelijk weer aan het volbrengen van een zeer moorddadige zaak over.

Op de 19^e juli 1597 namelijk, vergrepen zij zich aan een vrouw, Anneken uit de Hove genaamd, die dienstbaar was bij twee gezusters, dochters van zekere Kampart, van Antwerpen, die geruime tijd, wegens de hervormden godsdienst, te Brussel gevangen hadden gezeten, doch door het betalen van enig losgeld, raad en hulp van vrienden, weer waren ontslagen.

Dit viel echter deze Anneken haar dienstbode niet ten deel, daar zij standvastig bleef in het geloof, en eindelijk door de Jezuïeten, na vele ondervragingen, als een ketterin werd beschuldigd, en door de bloedige bevelschriften veroordeeld om levend te worden beoraven. Dit geschiedde ook, niettegenstaande zij zeer nederig, op de knieën, zo de Jezuïeten als de overheid bad, haar geweten toch niet te willen dwingen, en haar een mindere dan de doodstraf op te leggen. En, ofschoon zij daarin enige zwakheid aan de dag legde, wegens haar vrees voor zulk een verschrikkelijke moorddadige

dood, bleef zij nochtans standvastig.

Toen de Jezuïeten namelijk haar vele listige strikken spanden, waardoor zij dachten haar van het ware geloof in Christus af te trekken, wat zij tot in het laatste ogenblik van haar leven volhield, betuigde zij niets anders te kunnen geloven, dan wat God in Zijn Woord bevolen had, en zoals in de twaalf artikelen des Christelijken geloofs vervat was. Zij stelde dit alles tegenover de pauselijke mis, het vagevuur, de aanroeping van de heiligen, de aflaat van zonden en voorts tegenover alles, wat men haar van de bedriegerij des pausen wilde wijsmaken. De Jezuïeten stredden hevig daartegen, en vermaanden haar, afstand van haar geloof te doen, en bedreigden haar, dat, indien zij dit niet wilde, zij dan niet alleen te rekenen had om levend begraven te worden, maar ook op een eeuwige verdoemenis, en een eeuwige begrafenis der ziel in de eeuwige helse gloed.

Hierop verklaarde Anneken, dat zij de Heere bij herhaling om de verlichting des Heilige Geestes had gebeden, opdat zij, zo zij in enig opzicht op een dwaalweg was, terecht mocht komen en dat zij zich ten gevolge van haar gebed, en nu bij haar eenvoudige kennis, zeer gesterkt en getroost bevond, om de moorddadige dood te ondergaan, waarmee zij haar bedreigden, zonder te vrezen dat haar ziel in de helse gloed zou begraven worden, zoals zij haar zochten wijs te maken.

Toen zij zagen, dat zij niets op haar winnen konden, en zij hoe langer hoe standvastiger werd, gingen zij met de uitvoering van het vonnis voort, leidden haar terstond tussen twee Jezuïeten, die door enige Minderbroeders gevolgd werden, naar de plaats **Varen Heyvelt** genaamd, tussen Brussel en Leuven. De Jezuïeten, die nevens haar liepen, zeiden tot haar, dat zij het aas des duivels en eeuwig verdoemd was, zo zij zich niet bekeerde. Zij gaf hun echter geen gehoor, daar zij van haar geloof verzekerd was, en zei, *dat zij evenals Stéfanus de hemel geopend zag, waarin de Engelen haar brengen zouden, en voor het geweld des duivels beschermen.*

Op de plaats gekomen, maakte men een kuil in de grond, waarin de buil haar leidde, en haar met aarde begon te bedekken van de voeten naar het hoofd, waarbij de Jezuïeten bij herhaling vroegen, of zij haar geloof niet wilde laten varen. Toen de aarde haar mond zou bedekken, vroegen zij het haar andermaal. Maar als uit de mond van Christus antwoordde zij hun, *dat al wie zijn leven op aarde zocht te behouden, dat namaals zou verliezen.* Daarna bedekte de beul haar de mond en het hoofd, zodat haar gehele lichaam bedolven was. Daarna sprong de beul met kracht op het begraven lichaam, ten gevolge waarvan zij erbarmelijk onder de aarde zuchtte, en de geest gaf. Aldus eindigde deze vrome dochter, als een getrouwe getuige van Jezus Christus, haar leven, en bevestigde de leer van het Evangelie met een moorddadige dood.

Naar men meent, was zij verraden door een pastoor van de Sabelkerk te Brussel. Toen de vijanden der waarheid nadachten over de moorddadige dood, trachtten zij deze vrome getuige van Jezus Christus enige zaken aan te wrijven, teneinde daardoor de moord enigermate te vergoelijken. Doch, gesteld eens, dat er iets van deze beschuldigingen waar was, zo kon daardoor toch deze moorddadige moord niet worden verschoond. Het doodsvonnissen kon onder geen voorwendsel over haar worden uitgesproken; maar de uitkomst daarvan en de daad zelf, die door vele lieden niet zonder grote droefheid werd aanschouwd, heeft genoeg bewezen, wat haar doodsvonnissen was.

Pieter Motte

[JAAR 1600.]

In het jaar onzes Heeren 1600 werd Pieter Motte, een wolwever, geboren te Mouvans, niet ver van de stad Rijssel, wegens de belijdenis van de hervormden godsdienst, gevangen genomen. Na enige tijd gevangen te hebben gezeten, werd hij in het openbaar op een schavot te Rijssel met roeden gegeseld en uit de stad gebannen. Later werd hij weer gevangen genomen, en in hetzelfde jaar opgehangen en geworgd.

Antonius Moreau

[JAAR 1601.]

Antonius Moreau, geboren te **Monue**, een dorp niet ver van **Kortrijk**, in Vlaanderen, werd om de belijdenis der waarheid gevangen genomen, en te Doornik in de bisschoppelijke kerker gebracht, waar hij vele jaren in grote ellende werd gevangen gehouden en zeer gekweld door de Jezuïeten en andere geestelijken, wier aanvallen hij alle op vrome wijze doorstond.

Toen deze verleiders zagen, dat er geen middel meer uit te denken was, om deze man van de waarheid af te trekken, behandelden zij hem in de gevangenis op de ongenadigste wijze, en lieten hem eindelijk van honger sterven.

De geestelijken van Doornik lieten het lijk onder de galg van een dorp, in het bisdom van Doornik gelegen, omtrent een mijl van de stad begraven. Toen men het lichaam van de kar zou trekken ter begrafenis, begon het zeer overvloedig uit de neus te bloeden, tot grote verwondering van alle omstanders. Dit geschiedde in Januari van het jaar 1601.

Nicolaas de Soignie

[JAAR 1605.]

Nicolaas de Soignie, geboren te **Doornik**, was reeds een bejaard man en een hoefsmid van zijn handwerk. Hij woonde buiten de poort St. Martin daar. Deze werd door de bisschop in de gevangenis geworpen, omdat hij zich tegen enige pausegezinde stellingen verklaard had, en beschuldigd werd vlees gegeten te hebben in de vasten. Gedurende zijn gevangenschap kwamen hem de menseneters dikwerf overvallen, vooral de geestelijke van de St. Nicasiuskerk en de Jezuïeten, die met geweld wilden hebben, dat hij zou bekennen een ketter te zijn. Hij wilde hun echter niet gehoorzamen, en betuigde, dat hij een christen was, en bereid was te sterven voor tict zuivere en onvervalste Evangelie van Jezus Christus.

Wegens zijn standvastigheid in het ware geloof werden zij zeer tegen hem verbitterd, en bevalen, dat men hem door honger, dorst en andere ellende in de gevangenis moest laten sterven. Dit geschiedde ook, terwijl zijn lijk begraven werd onder de galg in een dorp, omtrent een mijl van de stad gelegen, in Maart van het jaar onzes Heeren en Zaligmakers Jezus Christus 1605.

Antoine Mibais

[JAAR 1619]

In Februari van het jaar 1619 gebeurde het dat een burger te **Luik**, Antoine Mibais genaamd, een verzoekschrift aanbood aan de Heren Generale Staten van de Verenigde

Provinciën, waarin hij zich beklaagde over de grote overlast en het onrecht, dat hem en enige andere burgers te Luik werd aangedaan, en wel wegens de hervormden godsdienst, waarvan zij belijders waren; doch dat deze overlast en vervolging jegens hen plaats had onder de naam en het voorgeven, dat hij en zij onder elkaar beraamden, om zich met de hulp van de Staten, meester te maken van de stad Luik, enz.

Toen de overheid van de stad dit vernam, liet zij verscheidene burgers gevangen zetten; zelfs werd er een als een oproermaker opgehangen, die dit echter tot de dood toe ontkende. Uitgeleid wordende om de straf te ondergaan, beledigde hij voortdurend, dat hij stierf in de hervormde godsdienst. En, ofschoon de priester die bij hem was, met vele woorden zijn best deed, om deze man van zijn godsdienst afvallig te doen worden, wilde hij in geen dele naar zijn woorden luisteren maar bleef in de waarheid volharden, en offerde daarin zijn ziel aan God op.

Een ander, die het ontlopen was, werd door de overheid van Luik vervolgd en te Herstal gevat; maar het is niet bekend, hoe het met hem is afgelopen.